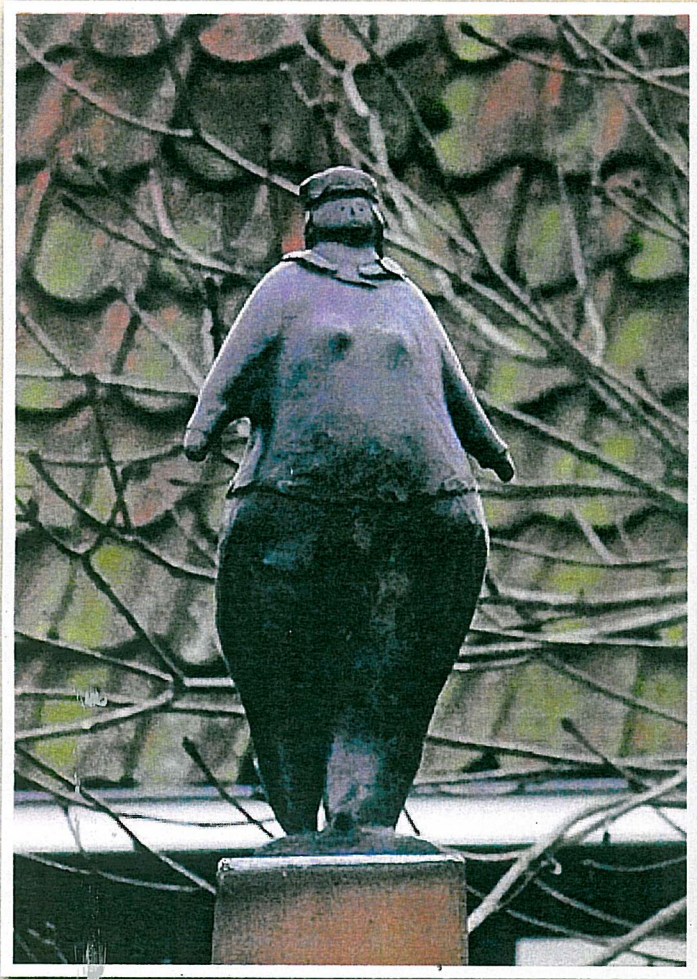

Kouwe Drukke

jaargang 12 - nummer 32 - mei 2008

uitgave van **De Doolster** verzamelkring

Inhoud

Omslagillustraties.....	3
Verspreiding Kouwe Drukke.....	3
Illustraties voor- en achterzijde	3
Enquête	3
De schaatsen van baron De Woelmont	4
Merktekens op schaatsen	8
IJswegenkaarten (2) - Waterland	9
Het raadsel van het oogjesmerk opgelost?	12
Schaatsmedailles	14
Boek en Zopie	15
Graveringen in schaatsijzers (2)	18
Reacties	21
Van het Bestuur	21
Vraag en aanbod	21
Vitrine.....	22
Het ontstaan van het marathonschaatsen: een reactie	24
Schaatsgekte rondom Vinkeveen vanaf de jaren 1960 tot heden.....	26
Stempelkaart (36).....	27
Over ijsbanen en baanvegers in Friesland (2)	28
Schotse zuinigheid?	31
Schaatsbibliotheek (10)	32
Toen was schaatsen nog heel gewoon.....	35
Posten en Stempels (6)	37
Siteseeing (5).....	38
J.A. Henckels Zwillingswerk uit Solingen – reacties	39
In memoriam Thijs Visser.....	39
De geschiedenis van het huisje op het ijs	41
Colofon	43

Medewerkers

Martin van der Bij, Hedman Bijlsma, Hans Bollweg, Ed Braakman, Kees den Braber, Anrie Broere, Nico Buijze, Reodor Felgen, Alex Kampinga, Matthy van Klaveren, Toon Kolenberg, Frits Locher, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof, Nico Pieterman, Caroline van Staaveren, Nol Terwindt, Fred de Vegt, Marianne van Zuijlen.

ISSN 1572-4476

Omslagillustraties

Dat heerlijk zwieren op schaatsen kan leiden tot een tragedie op het ijs toont de prent Liefde, gekocht met gevaer des Levens, te vinden in Jacob Cats' 's *Weerelts begin, midden, eindje, besloten in den Trou-ringh* (1657) op de voorkant, behorend bij het artikel van Anrie Broere over reddingsmiddelen. Gelukkig proberen twee mannen met het meest klassieke reddingsmiddel, de ladder, de ongelukkigen te redden.

Het beeld op de achterkant (foto Lieve Rozema, IJlst) staat in IJlst bij de Eegracht/Uilenburg. Kunstenaar Evert van Hemert schonk in 2007 deze beelden aan de elf steden in Fryslân in het kader van het project Elfstedenbeeldenroute. De beelden die op een sokkel van 3,50 m. op prominente plaatsen langs de schaatsroute staan, hebben als doel de elfstedentochtgedachte wakker én hoog te houden.

Model stond zijn buurvrouw. Bij de Elfstedentocht van 1997 gaven Aukje en andere inwoners van Kolderwolde gehoor aan de oproep om de eerste schaatsers op de Fluessen en de Rijstervaart in het donker bij te lichten. De Aukjes zoals de bronzen beelden genoemd worden, staan allemaal op schaatsen. Op het eerste gezicht zijn ze allemaal gelijk, maar de kleine verschillen zitten in houding en kleding.

Verspreiding Kouwe Drukke

De redactie zoekt een vrijwilliger die de verspreiding van Kouwe Drukke op zich wil nemen. Nadat de boekjes rechtstreeks van de drukker bij u thuis zijn afgeleverd omvat deze taak de volgende werkzaamheden:

- enveloppen aanschaffen
- boekjes in enveloppen stoppen
- etiketten op enveloppen plakken
- binnen- en buitenland scheiden
- bestelling afgeven op het postkantoor
- kosten in rekening brengen bij penningmeester

Deze werkzaamheden nemen voor één persoon ongeveer 4 tot 6 uur in beslag. Wie voelt zich geroepen om het werk van de redactie te verlichten?

Illustraties voor- en achterzijde

De redactie roept lezers op om bijzondere afbeeldingen in te sturen voor publicatie op de voor- of achterzijde van Kouwe Drukke. Deze afbeeldingen mogen nog niet eerder zijn gepubliceerd en moeten uiteraard een relatie hebben met schaatsen of koude winters. U wordt verzocht uw inzending te voorzien van een korte toelichting. Beelden van schaatsenrijders haalden al vaker de achterzijde van Kouwe Drukke. Wij dagen de lezers uit om deze rubriek een vervolg te geven. Kijkt u eens rond in uw omgeving naar beelden, sculpturen, windwijzers en andere kunstwerken in de open lucht.

Enquête

10 jaar geleden is er al eens een enquête gehouden om het interessegebied van onze lezers te peilen. Nu het aantal lezers inmiddels verdrievoudigd is, willen we opnieuw in kaart brengen waar uw belangstelling naar uit gaat. De redactie zal proberen zoveel mogelijk aan de wensen van de lezers tegemoet te komen bij de samenstelling van het blad. Zie de bijlage bij dit nummer.

De schaatsen van baron De Woelmont

Ze kwamen in het vorige nummer (Graveringen in schaatsijzers-1) al even ter sprake, de schaatsen van baron De Woelmont, tegenwoordig in het bezit van het Eerste Friese Schaatsmuseum in Hindeloopen. Aanleiding voor dit artikel is een ingezonden stuk van Fred de Vegt, die Dittmar uit Heilbronn als de maker beschouwd. Niko Mulder gaat in op de datering van de schaatsen. Maar voordat Fred en Niko aan het woord komen, eerst de volle aandacht voor de 'Rembrandts onder de schaatsen' (zie Vitrine), zoals Haje Kedde ze terecht betitelde.

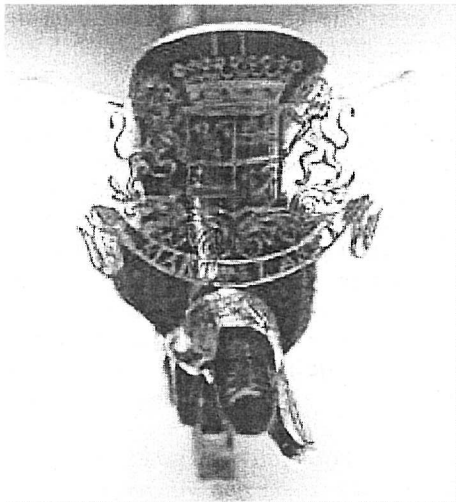

Vanuit de vitrine in Gauke Bootsma's museum blinken ze je tegemoet. Geen wonder, de hak- en voetplaten op de geheel metalen schaatsen zijn van echt zilver, evenals de pootjes waarop ze zijn gemonteerd. Tot op de stangen van het dubbele schroefmechanisme toe zijn de schaatsen voorzien van prachtige graveringen. De foto's van Henk Mostert spreken voor zich.

Op de ene hakplaat van de schaats staat: "Hommage de l'inventeur" en op de andere "à Mr. le Sénateur BARON DE WOELMONT". Als we dit lezen als een doorlopende zin staat er letterlijk: "Eerbetoon van de uitvinder aan Mijnheer de Senator Baron de Woelmont". Een senator is een lid van de Eerste Kamer.

Op de achterzijde van beide hielcupjes pronkt het wapen van De Woelmonts: kruislings tegenover elkaar twee halve leeuwen en twee maal drie houten hamers.

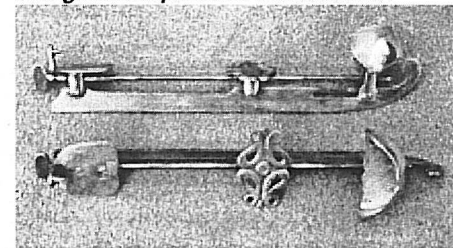

Het blazoen gaat ver terug in de tijd en werd in 1663 al eens gebrandschilderd voor een venster van een jachtgebouw van de Woelmonts op het landgoed Soiron bij Verviers (zie Vitrine). Onder het wapen op de schaats staat het devies van de familie: "Marte et Arte", Strijd en Kunst.

Met de naam, het familiewapen en de letters F.W. op het deksel van het foedraal is men in de jaren tachtig van de vorige eeuw op zoek gegaan naar de herkomst van de schaats. Het spoor leidde naar Frédéric Félix Eugène de Woelmont, geboren in het Waalse Eghezée in 1769 en gestorven in 1829 te Namen, niet ver van zijn geboorteplaats. Frédéric de Woelmont was kamerheer van koning Willem I en vervolgens page van de Gouverneur-generaal van de Nederlanden en luitenant in het regiment Saksen - Tesschen. In 1816 werd hij lid van het ridderschap van Namen.

Op grond van deze persoonsgegevens en de vorm van de koek-en-zopient (!) op het schaatsijzer werd het pronkstuk gedateerd op circa 1790. Vervolgens is de connectie gelegd met kasteel Ammersoyen in de Bommelerwaard. Frédéric zou daarvan de eigenaar zijn geweest en zijn zoon Arthur de potsenmaker, die het hele slot in 1870 verdubbelde aan de dorpspastoor. Via een veiling van de inboedel zouden de schaatsen in particuliere handen zijn gekomen. De naam van de schaatsenmaker noch die van de graveur is overigens ooit achterhaald.

Gelegheidsproduct van Dittmar?

Schaatsen Dittmar, Heilbronn
Collectie Fred de Vegt

Fred de Vegt is ervan overtuigd dat Dittmar uit Heilbronn niet alleen de

verstelbare schaatsen uit zijn eigen collectie heeft gemaakt (zie KD20), maar mogelijk als een soort gelegenheidsproduct ook die van baron De Woelmont.

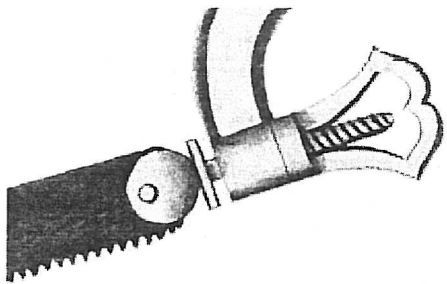
Fred wijst op de belangrijkste overeenkomsten: de platte krul en de verstelbare voetplaat door middel van een schroefstang. Bovendien zouden beide modellen uit dezelfde periode stammen. Volgens Fred moeten schaatsen van Georg Dittmar gemaakt zijn tussen 1789 en 1820, het jaar dat hij overleed. Diens nakomelingen zetten het bedrijf voort onder de naam "Dittmarsche Messerfabrik" tot 1903, maar van deze gebroeders Dittmar is niet bekend dat ze schaatsen hebben gemaakt.

Een gat in de tijd

Als de datering van de hierboven afgebeelde modellen juist is, zitten we met een heel groot raadsel: waarom zijn verstelbare schaatsen met schroefmechanisme pas vanaf 1850 in de handel gekomen? Hebben alle andere schaatsenmakers minstens een halve eeuw zitten slapen? Laten we om te beginnen de ontwikkeling van mechanische schaatsen nog eens langsaan.

Rond 1790, toen de stoommachine bezig was de wereld in rap tempo te veranderen, was het schroefmechanisme uiteraard al lang bekend. Het werd onder andere toegepast op spanzagen.

Op schaatsen werd het mechanisme voor zover bekend nog niet gebruikt. In een exportcatalogus voor Noord- en Zuid-Amerika uit 1842 van de firma H. Schürhoff uit Altona treffen we bijvoorbeeld wel geweren en revolvers aan, maar geen verstelbare schaatsen.

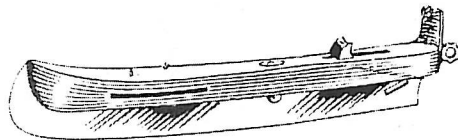

Spanzaag uit het Musterbuch van Schimmelbusch uit Solingen, 1789

Volgens Fred de Vegt "was er geen afzetmarkt voor dit soort luxe en dus dure schaatsen, omdat alleen rijke mensen ze zich konden veroorloven". Daar heeft hij misschien een punt, maar dan zou je toch op zijn minst mogen verwachten dat uitvinders inmiddels patent op een mechanische schaats hadden aangevraagd. Dat blijkt niet het geval.

Het oudst bekende octrooi op een schroefmechanisme voor schaatsen werd toegekend op 4 augustus 1850

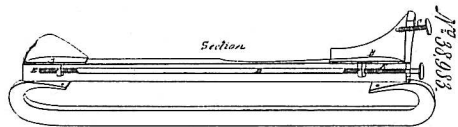
voor de bekende Halbeisenschlittschuh van Eduard Engels.

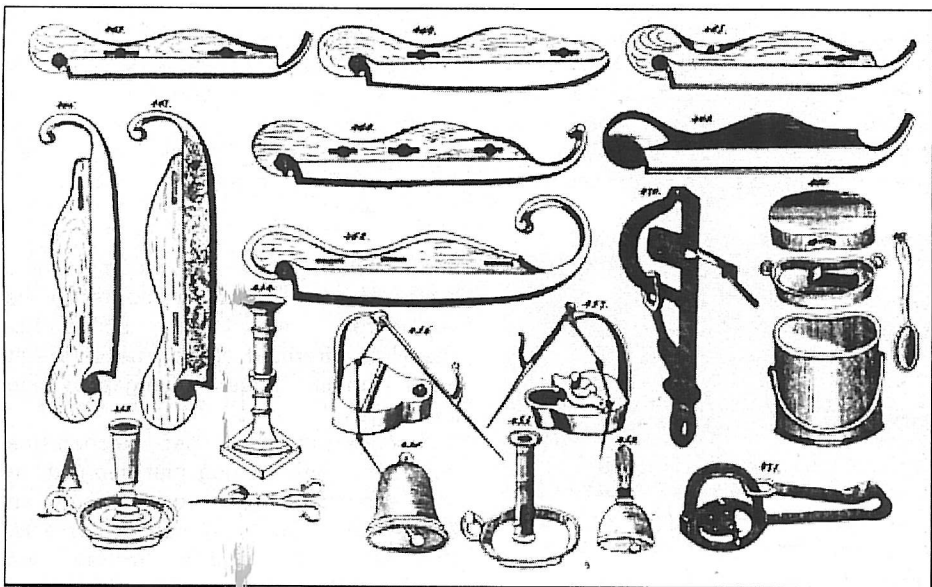
Halbeisenschlittschuh
Eduard Engels 1850

Dat was dertig jaar na de dood van Georg Dittmar. In Amerika was D.H. Shirley in 1859 de eerste die met een haklem kwam. Hij zou het naderhand nog enigszins aanpassen.

Vier jaar later introduceerde de Amerikaan Ramsdell een verstelbare voetplaat à la Dittmar.

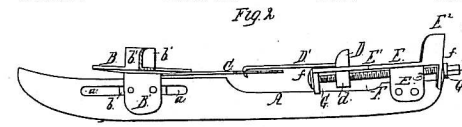

Ramsdell 1863 schroefstang

Hamburg Catalogus Schürhoff, Altona (bij Hamburg), ca. 1842

In 1868, de eerste hendelschaatsen waren inmiddels ook al geïntroduceerd, kwam Bourke met één

Bourke 1868 dubbel mechanisme

schroefmechanisme, dat zowel de haklem als voetplaat in beweging bracht. Eindelijk een technisch hoogstandje dat het mechanisme van Dittmar en van de Woelmontschaats in de schaduw stelde. Mijn conclusie is dan ook dat het uiterst ongeloofwaardig is dat rond 1800 schaatsen met een dubbel schroefmechanisme zomaar uit de lucht zijn komen vallen. Ook de platte krul – ten onrechte vaak Wichersde Saliskrul genoemd – was toentertijd nog niet in beeld. Volgens mij stammen de schaatsen van baron De Woelmont uit de periode tussen 1865 en 1875.

Een andere F.W.

Die datering sluit aan bij genealogische gegevens van het geslacht De Woelmont.

Stamboomonderzoek heeft namelijk uitgewezen dat Baron Frédéric Félix Eugène de Woelmont helemaal geen zoon had die Arthur heette. Arthur was zijn kleinzoon en kasteel Ammersoyen was via Arthur's moeder (Frédéric's schoondochter) in het bezit van de familie gekomen. Baron Frédéric had wel een oomzegger, Ferdinand Philippe Ghislain de Woelmont (ook een F.W. dus!) die in 1815 in Brussel was geboren en daar stierf in 1875. Deze baron Ferdinand de Woelmont was burgemeester van Cortil-Wodon in Wallonië en vanaf 1859 tot aan zijn dood ook nog, u raadt het al: sénateur. Baron Ferdinand past als eigenaar van die prachtige schaatsen ook veel beter

in de tijd dan zijn oom. Na 1860 waaide de schaatsgekte over uit Amerika. De eerste geïllustreerde bladen toonden houtgravures van keizer Lodewijk Napoleon en zijn gevolg op de schaats in het Bois de Boulogne in Parijs. Dat was in 1861 en vormde als het ware een startschot voor een nieuwe rage. Het modeverschijnsel greep overal waar het maar een beetje wilde vriezen razendsnel om zich heen. Ongetwijfeld ook in de betere Brusselse kringen, waar Ferdinand de Woelmont, als baron én als lid van de Eerste Kamer van het Belgische Parlement, uiteraard toe behoorde.

Naar mijn mening komen ook de schaatsen van Dittmar uit Heilbronn uit grofweg dezelfde periode en is niet de oude Georg, maar een van zijn nakomelingen de maker van Fred de Vegt's schaatsen. Rest de vraag: was deze latere Dittmar ook de maker - en wie weet wel uitvinder - van de schaatsen van baron Ferdinand de Woelmont? In het volgende nummer lezen we hierover graag de argumenten van andere verzamelaars.

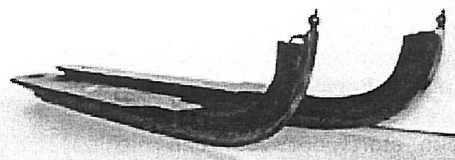
Niko Mulder

Bronvermelding:

- Henk Mostert, Abbenbroek - foto's schaatsen Baron de Woelmont
- Ron Couwenhoven - De Rembrandts onder de schaatsen - De Telegraaf
- H. Kedde - "Museum De Waterpoort"
- Ed Braakman - Zilveren Schaatsen - Eerste Friese Schaatsmuseum
- Gerhard Esser - Remscheids Weg zur Schlittschuhschmiede der Welt
- foto vitrine: <http://users.swing.be/sw201655/page1.htm>
- www.geneanet.org - stamboom De Woelmont door Marc D Aubrey
- www.fernelmont.be
- Illustreret Tidende 10 feb 1861, p. 156

Merktekens op schaatsen

Oproep

Op de veiling van 24 november j.l. in Lelystad met materiaal uit de collectie van Be Kleinveldink, kocht ik een paar Friese schaatsen uit 1875 met een fraai gesmede toon.

Bij het schoonmaken van deze schaatsen ontdekte ik een bijzonder merkje aan de voorkant van de schenkel. Is dit een V met daaronder een n of een gestyleerd vogeltje?

Wie kan mij nadere informatie verstrekken?

Bij voorbaat dank.

Annie Broere

Een reactie op het merkje AU in KD31

In aansluiting op het artikel van Arnold van Ittersum wilde ik het volgende opmerken en of aanvullen:

Het merkje AU is waarschijnlijk goed omdat anders de schaats op zijn kop moet worden gehouden en dat is in merkenland niet logisch of in ieder geval uiterst zeldzaam. NV als op zichzelf staand merk komt überhaupt niet voor. De lettercombinatie AU is alleen bij AU Faber te vinden. Het is, denk ik, een compleet nieuw merkje omdat een Zuid-Hollands model in die tijd, niet direct iets van Faber is.

Het tweede merkje vertoont (na opblazen) gelijkenis met een open schaar. Maar daar komen we ook niet veel verder mee.

Ed Braakman

Schakels

Ik ben sinds kort in het bezit van een paar schaatsen (zie Vitrine), die waarschijnlijk door D. Schakel uit Polsbroek zijn gemaakt, naar schatting ongeveer in de periode 1840-1850.

Na vragen aan Ed Braakman over het merkje, ben ik er achter gekomen, dat het Schakels waren.

Hoogte krul: 11 cm. Bovenaan de krul zijn ze 20 mm breed en daar is het merkje ingeslagen. Boven op het ijzer staan zes kruisjes en twee eentjes c.q. streepjes.

Kees den Braber

Ijswegenkaarten (2) – Waterland

Een van de eerste schaatstochten die in Noord-Holland werd georganiseerd vond plaats in 1917. Op initiatief van het Algemeen Handelsblad kwam de 20 plaatsentocht tot stand. Er werd een ijskaart door M.F. Visser ontworpen die de titel droeg: "Ijskaart voor Waterland en Omgeving". De kaart was te koop voor 15 cent en was een uitgave van Drukkerij "Jacob van Campen" uit Amsterdam.

In het verleden zijn een aantal Poolster leden eens te samen gekomen in Purmerend voor een eerste inventarisatie van ijswegenkaarten. Wij hebben toen ook een definitie samengesteld, waaraan een ijswegenkaart moet voldoen en zoals zo vaak bevestigen de uitzonderingen de regel. Ook deze kaart voldoet misschien niet helemaal aan die definitie, want in rood staat de 20 plaatsentocht (waarover later meer) ingetekend en zelfs op de kaart wordt deze tocht genoemd. De kaart inclusief marge heeft het formaat van 44,5 x 44 cm en heeft de kleuren rood, licht blauw en zwart op een grauwwitte ondergrond. De kaart stond ook opgenomen in de ochtendeditie van het Algemeen

Handelsblad van zaterdag 3 februari 1917, weliswaar in een iets kleiner formaat (39,5 x 39 cm excl. Marge) maar tevens in een drie kleuren druk. Dus zelfs in die tijd kwam de krant soms al in meerdere kleuren uit.

Onder de kaart in de courant stond een artikel van de hand van de ontwerper. Hij begint eerst met de beschrijving van de tocht. Waarbij hij langs alle 20 plaatsen gaat en aangeeft waar er overgestapt moet worden, waar handwijzers zijn geplaatst en waar de controleposten zijn. Het laatste stukje uit het artikel van M.F. Visser wil ik u niet onthouden en heb ik letterlijk overgenomen.

Het is de bedoeling, dat diegene die aan de wedstrijd deelnemen, om 9 uur gestart worden, terwijl de liefhebbers voor den tocht eerst half tien zullen afrijden. Deze laatsten kunnen, behoudens zekere beperking, aangezien de contrôleposten toch een sluitingstijd

moeten hebben, den rit geheel naar hun eigen zienswijze regelen. Een voorrijder is er niet, aan hardrijden wordt bij den tocht niet gehecht; juist daarom hebben ook zoovelen paren ingeschreven. De bedoeling is op deze wijze den lust in het maken van ijstochten op de schaats te bevorderen.

En hiertoe kan de in den aanvang genoemde tweede bedoeling van bovenstaande kaart, n.l. voor een ieder de mogelijkheid te openen om zelf kleinere of grootere schaatsentochten te ontwerpen, in sterke mate medewerken. Juist het zelf opmaken en daarna uitvoeren van een tocht, is op zichzelf een genot.

Dit nu maakt deze kaart mogelijk, doordat in blauw de meeste gewone ijswegen aangegeven zijn, en de roode natuurlijk uit den aard der zaak berijdbaar zijn. Behalve deze banen zijn in zwart de wegen en dijken aangegeven, benevens de dorpen met hunne kerktorens. Dit is gedaan eenerzijds om daardoor een betere oriëntering mogelijk te maken, tweedens echter omdat juist daardoor de rijder veel meer geniet en zeker ook leert van

de omgeving! Het groote verschil bijv. tusschen het "oude land" van Waterland en de droogmakerijen als Broeker-, Buiksloter-, Belmermeer, Purmer, Wormer enz. in verkaveling, diepteligging enz., moet dan dadelijk opvallen. Juist op schaatsen kan men van ons polderland zoveel zien. De rijder van den tocht gelieven bijv. eens nu en dan er aan te denken, dat het overstromingswater in Februari 1916 voor al het land ten Noorden van Amsterdam en ten Zuiden van Wormer en Purmer een hoogte bereikt heeft van 2 meter op het ijs! Hij, die iets van het Kinselmeer of van de dijkbreuken wil zien, of de boeren op hunne terpwoningen bij Zuiderwoude, dus vlak bij de doorbraak, wil spreken, of daar tusschen de uitgespoelde veenklompen wil rijden, binde nu de ijzers onder en volge de blauw-gekleurde banen.

Nu had ik nooit gehoord van een overstroming in 1916, dus maar eens snel in het boek van Drs. J. Buisman getiteld "Bar en Boos" gekeken. Dit boek is bij veel verzamelaars bekend omdat daarin karakteristieken over zeven eeuwen winterweer in de Lage Landen staat opgetekend. Op blz. 237 en blz. 238. staat de volgende passage:

Begin 1916 is de Zuiderzee door dagenlang stormachtig weer overvol en na de storm van 13 jan. is het water dan ook op veel plaatsen over de dijken heen gestroomd. Waterland wordt het zwaarst getroffen (honderden koeien staan na de ramp gestald in de kerken van Monnickendam en Edam), verder moet het eiland Marken het ontgelden

...

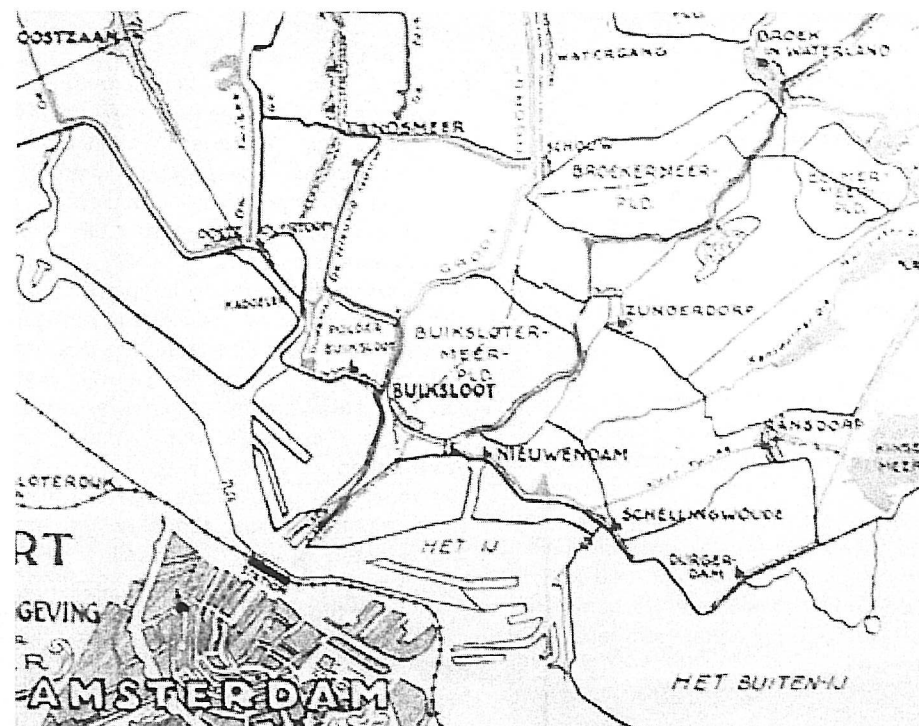
Dat de kaart afgedrukt stond in de courant is wat minder verbazend als je weet dat "Jacob van Campen" de huisdrukker was van het Algemeen Handelsblad. Als detail dit keer een stukje van de kaart waarbij Broek in Waterland en Amsterdam-Noord staan opgenomen. Dit stukje doet je direct terug denken aan het boek Hans Brinker en de zilveren schaatsen. Hierin wordt op een bepaald moment een tocht beschreven van Broek naar Amsterdam. Nog even naar de wedstrijd en tocht van 3 februari, dit was een van de eerste toertochten die in Nederland werd gehouden zoals ik reeds eerder opmerkte. Op 27 januari was de derde Elfstedentocht verreden en dat is misschien wel van invloed geweest op

het ontstaan van deze tocht. Volgens de krant was deze tocht een groot succes, maar een vervolg is er niet gekomen. Ook van de ontwerper en de drukker zijn bij mij geen verdere ontwikkelingen m.b.t. schaatsen of ijskaarten bekend. Bij het artikel vindt u nog een scan van de uitgereikte medaille van deze tocht, de medaille heeft een doorsnede van 25 mm.

Matthy van Klaveren

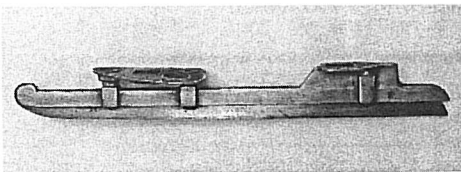
Bronnen:

- Persoonlijke archieven van Aad v.d. Ouwweelen en Matthy van Klaveren
- "Bar en Boos" van Drs J. Buisman 1984
- Bosch en Keuning
- Algemeen Handelsblad van zaterdag 3 februari 1917

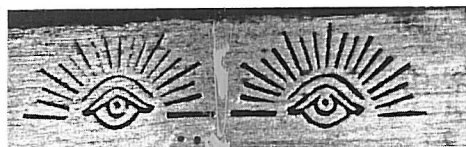
Het raadsel van het oogjesmerk opgelost?

Al een fors aantal jaren heb ik een niet zo vaak voorkomend paar schaatsen in mijn collectie met in het ijzer twee ogen als merkteken. Dit paar is bijzonder omdat de voetstapel bestaat uit gegoten(?) aluminium en lijkt nog het meest op een Friese Noor.

Hoogstwaarschijnlijk zijn deze schaatsen door Cornelis Nauta uit Heeg gemaakt, want in *Van Glis tot Klapschaats* op pagina 150 staan bij deze schaatsenmaker de twee ogen afgebeeld met daarbij de toevoeging *Summer Fryslân*. Dit is de enige schaatsenmaker die Wiebe Blauw bespreekt waarbij deze ogen als merk voorkomen. Op het paar dat ik heb staan alleen de ogen in het ijzer en niet *Summer Fryslân*. Er is dus geen bewijs dat Nauta deze schaatsen gemaakt heeft. Op de voetstapel staat wèl *Ned. Octrooi aangevraagd*. Helaas zonder nummer, zodat het wel moeilijk wordt de aanvrager te achterhalen.

Het tweede spoor dat ons misschien tot de ontrafeling van het ogenmerk brengt vinden we in het boekje *Schaatsenmakers Remscheid e.o.* van Wiebe Blauw en Frits Locher uit 1999. Op bladzijde 30 bij nummer 140 komen we het ogenmerk weer tegen. Hier wordt vermeld dat schaatsenmaker Carl

Sieper als fabrieksteken één oog gebruikt. Let wel: één oog, terwijl bij het hierboven besproken paar heel duidelijk twee ogen in het ijzer zijn geslagen. Waarom in de ene schaats twee ogen en in de andere één oog? Hierbij moet ik opmerken dat Wiebe bij de schaatsenmaker Nauta vermeldt dat deze firma "onversneden" schaatsenstaal in grote hoeveelheden importeert uit Solingen-Remscheid. Kocht Nauta staal bij Carl Sieper of kochten ze beiden staal bij dezelfde staalleverancier?

De eerste veronderstelling is niet zo logisch, want Sieper maakte schaatsen van 1880-1900 en Nauta van 1917-1959.

Een Franse vriendin bracht mij, ongewild, misschien op het juiste spoor. Zij wist dat ik interesse had in *antiquités* en leende mij een boek waarin oude gereedschappen besproken werden, compleet met merkjes en de makers.

En wat kom ik tegen bij het doorbladeren? Een zekere firma *Goldenberg* die gereedschappen maakt met verschillende kwaliteitsmerken, waaronder de merkjes met één oog en met twee ogen! Onder het merkje met één oog staat *qualité supérieure*, onder het andere *acier de styrie* (staal van Stiermarken).

Het moet een grote firma geweest zijn, want zij had twee fabrieken in het Noordoosten van Frankrijk. Het hoofdkantoor bevond zich in Saverne, een stad die tot 1918 bij Duitsland hoorde. Mijn veronderstelling is nu dat deze firma (schaatsen)staal van verschillende kwaliteit maakte en aan schaatsenmakers leverde. Het verschil van de schaatsen met als merkje één oog en twee ogen zou dus te verklaren

ANCIENS ETABLISSEMENTS *Goldenberg & Cie*
Société Anonyme au Capital de 10.000.000 de Francs

L'OUTIL QUI DURE

Siège Social : ZORNHOFF près SAVERNE (Bas-Rhin)
Reg. Com. : SAR, LI-DUC. N° 3.412 — SAVERNE, Reg. chron. N° 323/16, Reg. anal. B 207
Usines à Zornhoff (Bas-Rhin) et à Tronville-en-Barrois (Meuse)

MARQUES ET QUALITÉS

<p>A DEUX YEUX</p> <p>ACIER DE STYRIE</p>	<p>A L'OURS</p> <p>ACIER FONDU 1re QUALITÉ pour limes en douzaines</p>
<p>A L'ŒIL</p> <p>QUALITÉ SUPÉRIEURE</p>	<p>AU GRIFFON</p> <p>ACIER FONDU 1re QUALITÉ pour therapiants à 1 taille</p>
<p>AU CYGNE</p> <p>PREMIÈRE QUALITÉ</p>	<p>AU GRIFFON</p> <p>ACIER SUPÉRIEUR pour limes au paquet</p>
<p>A L'ABEILLE</p> <p>QUALITÉ SPÉCIALE</p>	

zijn uit het verschil in kwaliteit van het staal.

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de merkjes in het Franse gereedschappenboek iets anders zijn dan die afgebeeld zijn op de schaatsen. Merkjes ondergingen soms in de loop der tijd

veranderingen, sla *Kouwe Drukte 31* er maar eens op na en bekijk de merkjes van de firma J.A. Henckels.

Of met dit artikel het raadsel van de ogenmerkjes opgelost is, is niet zeker. Voor op- en aanmerkingen houd ik me dan ook van harte aanbevolen.

Annie Broere

Schaatsmedailles

Toen ik mij in 1998 aanmeldde als lid van de Poolster en aan toenmalig secretaris Gerard Mingelen vertelde dat ik een beginnend verzamelaar van schaatsmedailles was, bracht hij mij in contact met Wiebe Blauw. Wiebe was bij zijn weten het enige lid dat ook medailles verzamelde. Dat was het begin van een enigszins uit de hand gelopen hobby. Maar laat ik bij het begin beginnen. In Monnickendam, waar ik sinds 1976 woon, kreeg ik de smaak van het rijden van toertochten te pakken (daarvoor was m'n enige wapenfeit een toertocht van Medemblik naar Workum in 1963). Het aantal herinneringsmedailles in het bekende sigarendoosje groeide dan ook gestaag. Elke keer als er een nieuwe medaille bijkwam, liet ik de reeds aanwezige exemplaren door mijn handen gaan en bekeek ze. Op een gegeven moment heb ik ze op zolder aan een lange lat gehangen. De medailles waren zodoende voor mij als foto's in een album: elke keer als ik er naar keek, kwamen de herinneringen aan de gereden tochten boven. Toen vrienden en familieleden in de gaten kregen dat ik iets met schaatsmedailles had, zeiden sommige iets in de trant van: "Ik heb ook nog ergens wat van die dingen liggen, als ik ze kan vinden, mag je ze wel hebben." Dat was uiteraard niet aan dovemansoren gericht. Toen ik in die tijd ook nog voor een prikkie tegen een doosje met schaatsmedailles aanliep op een rommelmarkt, was een nieuwe verzameling geboren. Zoals elke verzamelaar meemaakt, komt er een moment, dat je meer wilt weten van de objecten die je verzamelt. Het verhaal achter de medailles, zal ik maar zeggen. Welke tochten horen bij de medailles,

hoe vaak en wanneer zijn ze verreden, welke ijsclubs organiseerden de tochten etc. Wiebe, met wie ik regelmatig medailles ruilde, was met hetzelfde virus besmet. Langzaam maar zeker ontstond het plan om de verzamelde kennis te bundelen en samen onze speurtocht naar medailles en de achterliggende geschiedenis van de schaatstoertochten voort te zetten. Het zou uiteindelijk resulteren in het boek, "Op schaatsen door Noord-Holland en Utrecht, een overzicht van alle toertochten vanaf 1938". We moesten ons beperken tot de tochten in het gebied van het Gewest Noord-Holland/Utrecht omdat het hele land veel te veel van het goede zou zijn geworden. De oplevering van het boek was een pak van ons hart, dat mag u gerust weten. Het was n.l. een hele klus om alle informatie te vergaren, te registreren, te ordenen en voor publicatie geschikt te maken. Ook onze voorzitter, Huub Snoep, heeft nog een behoorlijke duit in het zakje gedaan door alle medailles - meer dan 1100 - één voor één te fotograferen. Huub nogmaals bedankt. Het was al met al een hele klus, maar we hebben er met heel veel plezier aan gewerkt en erg veel aardige mensen leren kennen (maar dat mensen die schaatsen of van schaatsen houden, aardig zijn, wist u al). We gaan in de komende jaren onverdroten voort met het completeren van onze verzameling (we zijn er nog lang niet) en hopen daarbij veel Poolsterleden op ons pad te vinden. We hebben gemerkt dat er zoetjesaan steeds meer leden interesse krijgen in dit verzamelgebied. We zijn daar blij mee en kunnen het u in ieder geval van harte aanbevelen.

Nico Buijze

Boek en Zopie

Op schaatsen door Noord-Holland en Utrecht - Nico Buijze en Wiebe Blauw

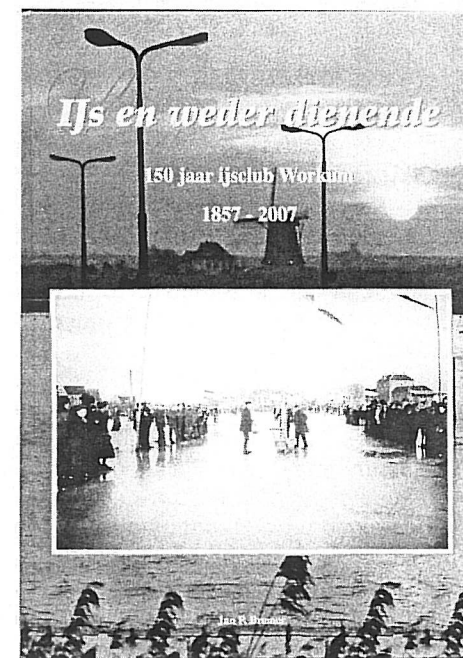

Voor het eerst in de geschiedenis is een poging gedaan om alle verreden toertochten te boek te stellen. Ik mag wel zeggen dat onze Poolsterleden daarin met vlag en wimpel zijn geslaagd. Het gaat hier weliswaar om uitsluitend Noord-Holland en Utrecht. De heren hebben elke datum dat een toertocht werd verreden in dit boek vastgelegd. Bovendien hebben ze nagenoeg alle verschillende medailles die zijn uitgereikt een plaatsje gegeven in dit prachtige boek. Deelnemersaantallen, stempelkaarten? Je vindt ze terug in dit boek. Als ik een kritische noot moet laten horen, dan mis ik alleen een plattegrond waarop de locatie en route van de tocht(en) zijn terug te vinden. Maar verder niets dan lof voor dit 320 pagina's tellende standaardwerk. Ik hoop dat voor de andere gewesten

eveneens dergelijke boeken zullen worden gemaakt. Boek kan besteld worden bij de auteurs, prijs voor Poolsterleden: € 25,00 (excl. verzendkosten).

IJs en weder dienende - Jan P. Bremer

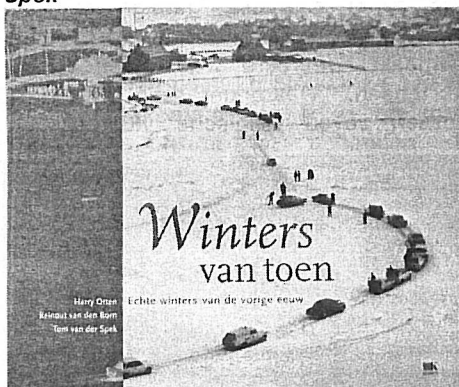
Een van de oudste ijsclubs van Friesland vierde in 2007 haar 150 jarig bestaan. Ter ere van dit jubileum heeft IJsclub Workum een prachtig boek gemaakt. Zoals het eigenlijk hoort bij zo'n oude vereniging, is de beginperiode wat onduidelijk. Het eerste notulenboek is verloren gegaan en over de oprichting is niets bekend. Wel is duidelijk dat al ver voor de oprichting van de ijsclub al wedstrijden werden georganiseerd. De vereniging is in de afgelopen 150 jaar erg actief geweest, getuige de vele wedstrijden waar melding van wordt gemaakt. Uiteraard wedstrijden op de kortebaau, waaronder een wedstrijd tussen zeven Belgische vluchtelingen

tijdens de eerste wereldoorlog. Zelfs een spektakelstuk als een ijspeedway stond ooit op de wedstrijdkalender. En om de aanleg van een skeelerbaan, nieuwe verlichting, of een kantine te bekostigen werd de ijsbaan omgetoverd in een drafbaan voor een paardenmarathon. Ook de Sudersé kuiertocht was een succes en trok vele honderden deelnemers.

Een prachtig boek, veel foto's en krantenknipsels uit de oude doos. Een aanrader. Ruim 150 pagina's op groot formaat met harde cover. Te bestellen voor € 17,50 (plus porto) bij Wiebe Koope (wiebrenkoope@hotmail.com).

Winters van toen – Harry Otten, Reinoud van den Born en Tom van der Spek

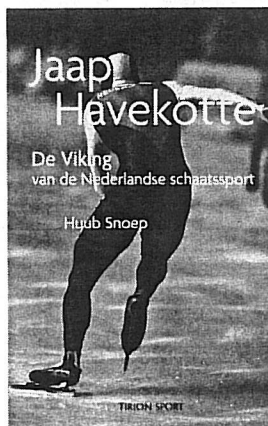

Als er dan toch geen echte winters meer komen, dan ga je terugblikken op de winters uit het verleden. Dat moet zo ongeveer de gedachte zijn geweest van de auteurs van dit boek. Het is een terugblik op het plezier, maar ook op de ontberingen in de winters zoals we die in herinnering graag oproepen. Weerkundige feiten en winterse herinneringen uit de twintigste eeuw zijn op een fraaie wijze bij elkaar gebracht. Vele foto's en een verzorgde lay-out maken het geheel tot een boek dat bij

iedere winterliefhebber op de boekenplank thuishoort. Het boek, 143 pagina's in kleur, kost € 19,95 en is verkrijgbaar in de boekhandel en via o.a. Bol.com.

Jaap Havekotte, de Viking van de Nederlandse schaatsport – Huub Snoep

Als je het over Havekotte hebt, dan heb je het al snel over Viking. Dat is in dit boek dan ook niet anders. Vele noviteiten zijn door Havekotte / Viking geïntroduceerd, maar er waren ook talloze experimenten die nooit in productie kwamen. Al met al een aardig kijkje in de keuken van de meest succesvolle schaatsenmaker ter wereld.

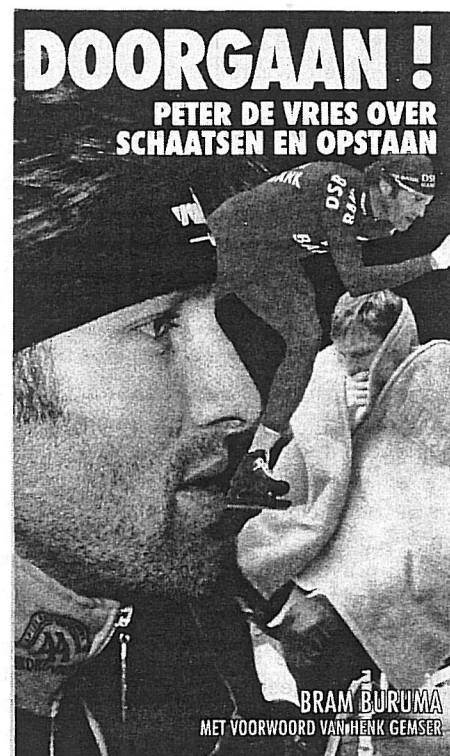

Verkrijgbaar in de boekhandel en via uitgever Tirion, voor € 14,95

Doorgaan! Peter de Vries over schaatsen en opstaan – Bram Buruma

Marathonschaatser Peter de Vries heeft een lange staat van dienst en is bezig aan zijn laatste seizoen als marathonschaatser. Hij heeft een imposante erelijst, maar zijn "pijnlijst" is misschien nog wel indrukwekkender. Tegenslag na tegenslag kwam hij te boven en telkens wist hij vriend en vijand te verrassen door steeds weer terug te komen tussen de beste

Door het hele boek heen zijn, in aparte kaders, leuke anekdotes ingevoegd die het geheel een luchtig karakter geeft. Maar toch...als je dit boek leest, dan staat Viking wel heel erg ver boven de concurrentie.

marathonrijders van het land en uiteindelijk zelfs de KNSB cup te winnen, Nederlands kampioen te worden en vele andere prijzen in de wacht te slepen. Een carrière waarover je een boek zou kunnen schrijven! Het is alleen jammer dat er taaltechnisch nogal wat fouten in staan. 160 pagina's, Te bestellen bij Media collectief te Sneek voor € 9,50 + porto.

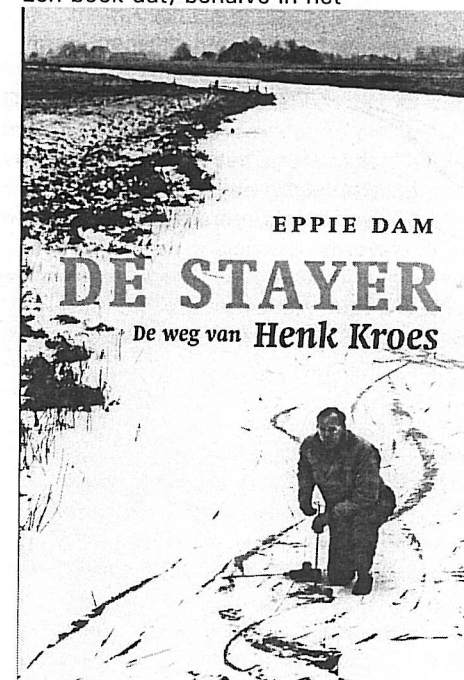
Jubileumboek IJvereniging Bobeldijk

In november 2007 vierde de ijvereniging Bobeldijk haar 100ste verjaardag. Dit was aanleiding voldoende voor een terugblik in de vorm van dit jubileumboek. Vele interviews met prominente clubleden worden afgewisseld met korte berichtjes uit de notulenverslagen en de kasboeken, foto's en krantenknipsels.

Een boekje dat zeker niet misstaat op de boekenplank met jubileumboekjes. 112 pagina's, helaas niet in kleur. Te bestellen o.a. bij Liesbeth Fokkinga, Liesbeth.fokkinga@quicknet.nl. Voor €10,- plus porto krijgt u het boekje thuisgestuurd.

De Stayer, de weg van Henk Kroes – Eppie Dam

Henk Kroes, iedereen kent hem van de Elfstedentocht. Als voorzitter was hij in 1997 even de belangrijkste persoon van Nederland. Hij maakte de onliner "It giet oan" legendarisch. Maar dat hij veel meer heeft gedaan dat beschrijft hij in het ruim 400 pagina's tellende boek. Een boek dat, behalve in het

Nederlands, ook in het Fries verscheen. Het is te koop in de betere boekhandels, en ook via o.a. Bol.com prijs € 29,90
Martin van der Bij

Graveringen in schaatsijzers (2)

In het vorige nummer heb ik een beeld geschetst van traditionele graveertechnieken en de wijze waarop ze zijn toegepast op metalen onderdelen van schaatsen. In dit artikel komen moderne technieken aan bod. Die zijn uiteraard niet gebruikt bij oude schaatsen, maar spelen helaas wel een rol bij vervalsingen.

Machinaal graveren

De geschiedenis van het machinaal graveren is nog maar jong en wordt sinds 2001 onderscheiden in frezen en lasergraveren.

Aan de wieg van het machinale graveren stond in 1938 de uitvinding van de pantograaf door de Amerikaan Norbert Schimmel. Met dit instrument werd het mogelijk afbeeldingen zeer nauwkeurig verkleind of vergroot over te brengen en op elk voorwerp te graveren. In 1947 ontwikkelt het bedrijf de eerste pantograafhandgraveermachine, die pas in 1959 wereldwijd werd gedistribueerd. Deze wordt heden nog steeds, weliswaar in kleine en moderne vorm, gebruikt door graveerders van medailles en trofeeën. Er wordt gegraveerd met behulp van freesjes.

In 1963 wordt de eerste industriële graveermachine in Nederland geïnstalleerd bij Van Diepen Metaal en Technisch Graveren te Rotterdam. Philips Eindhoven was de tweede in 1967. De eerste industriële computer-gestuurde graveermachine wordt in 1982 in Amerika ontwikkeld. Vier jaar later komen de eerste commerciële computergestuurde graveermachines op de markt.

Lasergraveren

De laatste ontwikkeling is het lasergraveren. Het is een techniek die

omstreeks 1993 in Amerika is ontwikkeld en waarbij met behulp van de computer via een lichtstraal een voorstelling in het metaal wordt gebrand.

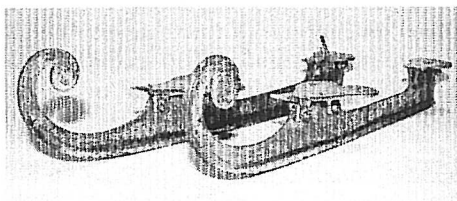
Samenvatting van graveertechnieken

Nu alle graveertechnieken zijn behandeld kunnen we de belangrijkste kenmerken als volgt samenvatten:

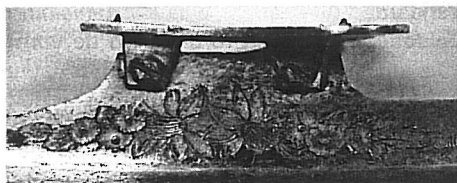
Handgravures

Door de hardheid van het materiaal (schaatsijzer) heeft de hand- en buriingravure een hoekig karakter. Een andere eigenschap van handgravures zijn de onregelmatige diepte en breedte van de lijnen. Vooral bij amateurgravures zijn deze kenmerken zichtbaar. Vanwege het gebruik van beiteltjes ontstaan er overlappende of niet aansluitende lijnen op hoeken, aan één zijde dichtgeslagen kruispunten en – door het scheef houden van de beitel – een onregelmatige slagdiepte, vooral aan het begin en het eind.

Een voorbeeld van prachtige handgegraveerde verzilverde Engelse schaatsen uit de collectie van A. Broere:

Afb. 1 - verzilverde Engelse schaats

Afb. 2 - detail van afbeelding 1

Etsen

Etsen in schaatsijzer kenmerkt zich door een ruw en onregelmatig oppervlak en diepte waar niet is nabewerkt. Soms is er sprake van zichtbaar ongecontroleerde lijnen.

Machinale gravure

Omdat frezen rond zijn, kenmerkt de machinale gravure zich door ronde hoeken. Alleen kruispunten van lijnen hebben scherpe hoeken.

De eind- en buitenhoeken zijn door een nabewerking met de hand (arbeidsintensief) wel hoekig te maken, maar dit geldt niet voor de binnenhoeken. Ronde binnenhoeken zijn daarmee het belangrijkste kenmerk van een gravure na 1960. De lijndiepte en breedte zijn vrijwel overal gelijk.

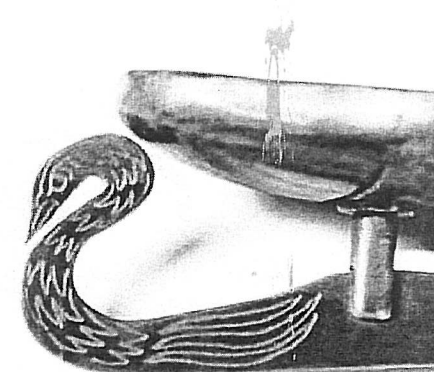
Lasergravure

Opvallend aan de lasergravure zijn de zeer strakke lijnen, zonder onregelmatigheden in de gravure en de randen. Net als bij frezen zijn er alleen maar ronde hoeken en de diepte is vrijwel overal gelijk. Dit komt omdat het object is vastgeklemd en de laser een vaste hoogte/diepte heeft.

Later aangebrachte graveringen

Verzamelaars moeten er op bedacht zijn dat het tegenwoordig betrekkelijk eenvoudig is om met moderne technieken oude schaatsen te voorzien van graveringen. Deze eigentijdse machinale graveringen zijn zonder loep nauwelijks te onderscheiden van oorspronkelijke, handmatig uitgevoerde bewerkingen.

Recent kwam verzamelaar René Dijkstra met prachtig ogende zwanenschaatsen, die hij nog niet zo lang geleden heeft laten maken. Ze zullen het in tentoonstellingen wel goed doen.

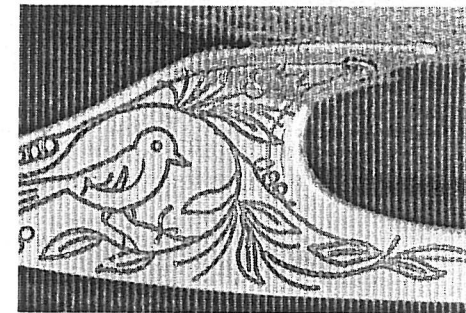

Afb. 3 - latere gravering op schaatsen

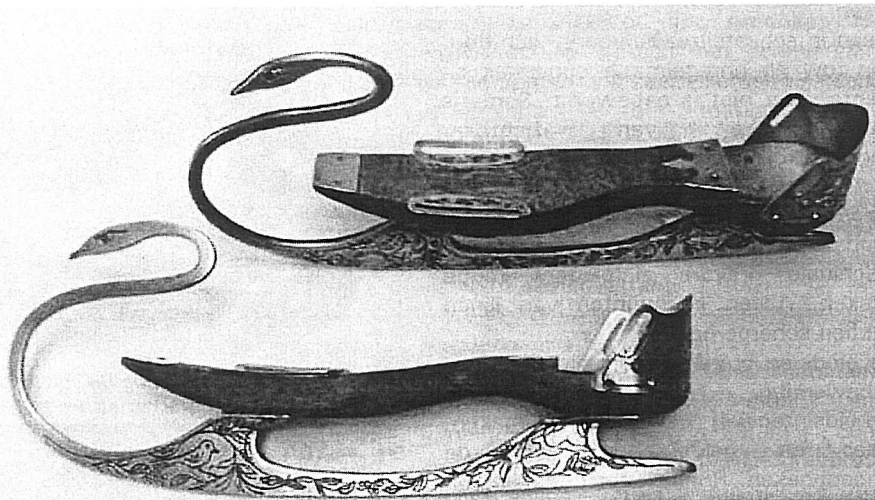
Afb. 4 - latere gravering op schaatsen

De voetstapel is typisch en wordt op meer schaatsen aangetroffen. De voetstapelsteunen zijn opgezaagd en vermoedelijk in de bankschroef - omgebogen, wat de graveringen in de knik heeft beschadigd (afb 5).

Afb. 5 - voetstapelsteun (detail afb. 6)

De voorstelling is eerst getekend op een plat stuk metaal en vervolgens machinaal gegraveerd door Kroon Techniek BV in Nuenen, bekend van het marathonbeeld bij de kunstijsbaan in Eindhoven (KD 30). Na het graveren zijn de zwanen uitgesneden en is hier en

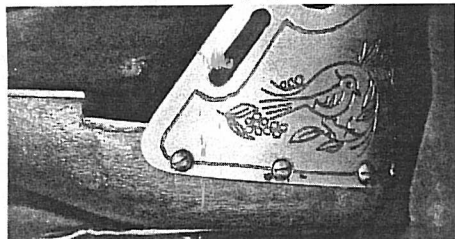
Afb. 6 – zwanenschaatsen René Diekstra

daar wat van de graving verloren gegaan (afb7).

Afb. 7 – zwanenschaats (details afb. 6)

De riembevestiging en hakbakken zijn eveneens machinaal gegraveerd. De

Afb. 8 – hakbakje (detail afb. 6)

riemsleuven laten boorgaten zien op de hoeken die groter zijn dan de sleuf.

Het zouden fantastische schaatsen zijn als ze origineel waren. Omdat het nieuwe schaatsen betreft - productiejaar 2006-2007 - moeten we oppassen dat ze geen eigen leven gaan leiden. Beter is het om dit soort producten te waarmerken.

Ed Braakman

*Dankbetuiging en bronvermelding:
Baumanns Graveerij BV Amsterdam,
graveurs sinds 1902, hofleverancier;
J. Poortenaar - Etsen en graveren - 1938;
Nederland Forensisch Instituut afdeling Hand-
en Machineschrift;
Diverse collecties van Poolsterverzamelaars;
Eerste Friese Schaatsmuseum te
Hindeloopen;
Annie Broere; Archief Ed Braakman.*

Toelichting van de redactie op Graveringen in schaatsijzers (2)

In zijn vervolgartikel over graveringen op schaatsijzers maakt Ed Braakman de lezers attent op de mogelijkheid om naderhand en met moderne technieken graveringen aan te brengen op schaatsen om ze daarmee ouder en fraaier te doen lijken dan ze in werkelijkheid zijn. Als voorbeeld toont en beschrijft hij een zwanenschaats van een medeverzamelaar. In de wetenschap dat het inderdaad om later aangebrachte graveringen gaat en gezien het belang voor verzamelaars om dit soort bewerkingen te leren onderscheiden, vindt de redactie het verantwoord deze woorden en beelden te plaatsen. Daar deze medeverzamelaar in het artikel met name wordt genoemd, heeft de redactie

hem in de gelegenheid gesteld om nog in hetzelfde nummer van Kouwe Drukke een weerwoord te schrijven. De tekst van het artikel en die van het weerwoord zijn overigens geheel voor rekening van beide schrijvers.

Reactie

De redactie geeft mij de gelegenheid tot een weerwoord op het artikel van Ed Braakman, maar ik heb geen enkele behoefte om inhoudelijk op het artikel in te gaan. Als de Poolsterleden willen weten hoe de vork werkelijk in de steel steekt, mogen ze me bellen: 040 2411289. Ik hoop op érg véél telefoontjes!

Overigens: de genoemde schaatsen bestaan niet meer en dat weet hij, dus waar maakt hij zich druk over.

René Diekstra

Van het bestuur

Veiling Be Kleinveldink

Op 24 november is in Lelystad een geanimeerde veiling gehouden van de verzameling van Be Kleinveldink. De veilingcommissie is tevreden over het verloop van de veiling. Al zijn er altijd weer punten ter voor verbetering vatbaar.

Alex Kampinga

Voorjaarsbijeenkomst 31 mei 2008

Het doet het bestuur van de Poolster een groot genoegen om u uit te nodigen voor de voorjaarsbijeenkomst, die gehouden zal worden in IJlst, Sneek en Hindeloopen.

U heeft hiervoor al eerder een uitnodiging gehad, maar we attenderen u erop, dat u zich voor 23 mei moet hebben ingeschreven.

Het bestuur

Vraag en aanbod

Schaatsenmakers Remscheid

In KD31 op blz 4 onder "Vraag en aanbod" wordt o.a. gevraagd of het boekje nog te koop is. Dat is niet het geval. Schaatsenmakers Remscheid is uitverkocht.

Frits Locher

Heruitgaven van catalogi (herhaalde oproep)

Tot nu toe heeft alleen Ed Braakman zich opgegeven voor een commissie die heruitgaven van catalogi e.d. moet gaan verzorgen. Wie sluit zich bij Ed aan?

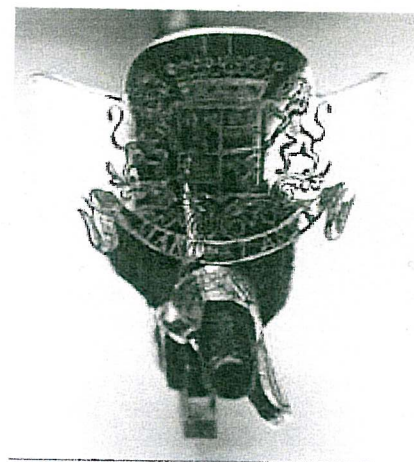
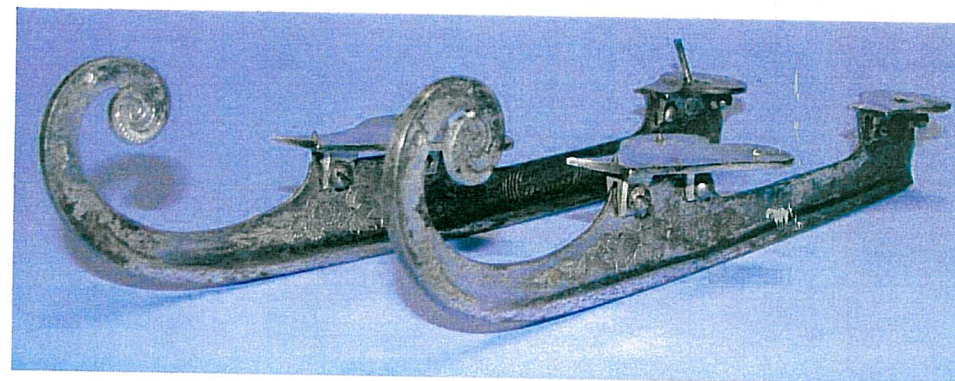
Boven:
De schaatsen van baron
De Woelmont (foto
Henk Mostert)

Onder:
Schakels behorend bij
het artikel:
Merktokens op
schaatsen

Boven: Afbeelding bij Graveringen in schaatsijzers (2). Collectie Anrie Broere

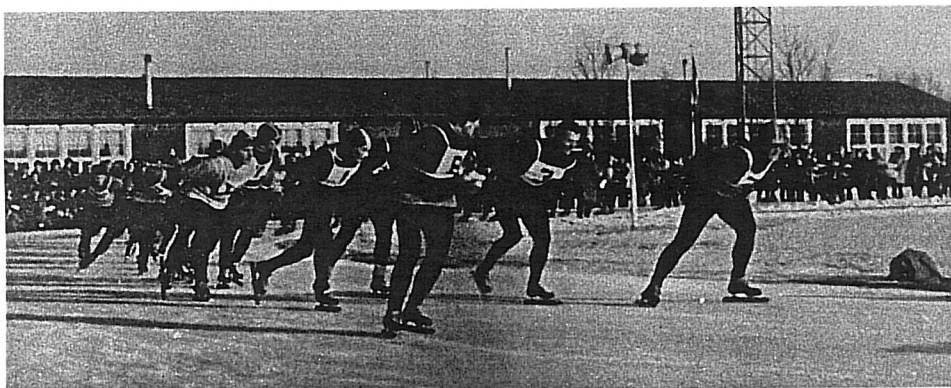
Linksonder: Woelmontschaats met hetzelfde wapen als het in 1663 gebrandschilderd raam (rechtsonder) voor een venster van een jachtgebouw van de Woelmonts op het landgoed Soiron bij Verviers

Het ontstaan van het marathonschaatsen: een reactie

Het ontstaan van het marathonschaatsen in Nederland kan zonder enige twijfel toegewezen worden aan de Jaap Edenbaan te Amsterdam.

dat gezien het tijdsbeslag vanwege de grote belangstelling eenvoudig niet mogelijk..... en toen ontstond het idee om de wedstrijd voor de langere

Dat is natuurlijk niet al te verwonderlijk want de Jaap Edenbaan was de eerste 400 meter kunstijsbaan in Nederland. Veel leuker is echter het verhaal er achter.

Toen in Amsterdam Oost de Jaap Edenbaan werd geopend, was dat voor de NVBHS (Nederlandse Vereniging ter Bevordering van het Hardrijden op de Schaats) afdeling Amsterdam een unieke trainingsmogelijkheid. Op de meest vreemde uren (meestal een uurtje voordat de baan voor het publiek geopend werd) werd dan de baan door de NVBHS gehuurd en konden de leden eindelijk een paar keer in de week op buitenijs trainen.

Natuurlijk wilde men ook wedstrijden rijden, maar het geld om de baan voor lange tijd te huren was niet beschikbaar en de bereidwilligheid van de exploitant om de baan ter beschikking te stellen was nihil.

Een wedstrijd over 500 meter op de vroege zaterdagmorgen zat er nog wel in, maar voor de langere afstanden was

afstanden te organiseren met een gezamenlijke start voor alle deelnemers. Als ik mij goed herinner waren dat meestal wedstrijden over 25 ronden (10 km), maar heel spoedig daarna kwamen er ook wedstrijden over langere afstanden..... en dat mag gewoon betiteld worden als het ontstaan van het marathonschaatsen. Ik weet het bovenstaande uit eigen belevenis, zonder dat ik keiharde bewijzen heb (geen foto's of uitslagen), maar 2 jaar geleden was er in het Schaatsmuseum in Hindeloopen een herinneringsexpositie over de legendarische schaatsenrijder Willem Augustin. Daar werd o.a. een foto tentoongesteld van zo'n massastart op de Jaap Edenbaan met Willem Augustin op de eerste rij. Ondergetekende was daar ook bij. En zo is "uit nood" iets moois voortgekomen.

Hans Bollweg

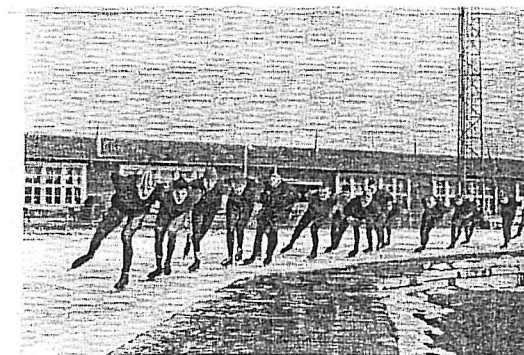
Reactie van Martin van der Bij:

Dit is natuurlijk een heel leuk verhaal over het "ontstaan" van het marathonschaatsen. Dit soort verhalen, van de pioniers zelf, zijn eigenlijk het allerleukst. Maar er schuilt altijd een gevaar als je het over het ontstaan hebt. Ik wil geen afbreuk doen aan de bewering van Hans, maar ik heb wel een aanvulling op bovenstaand verhaal.

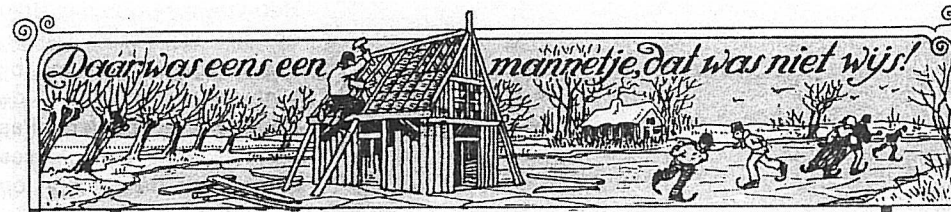
Ik wil niet betwisten waar het marathonschaatsen nu werkelijk is ontstaan. De indirecte aanleiding voor het organiseren van de eerste superlange-afstandswedstrijden op de kunstijsbaan vond plaats in 1956. De elfstedentocht op 14 februari 1956 zorgde voor een enorme belangstelling voor schaatstochten, al dan niet in

wedstrijdvorm. In Amsterdam werd op 19 februari een grachtenwedstrijd uitgeschreven.

Deze kon noodgedwongen geen doorgang vinden en de wedstrijd werd verplaatst naar de sproei-ijsbaan aan de Kruislaan. Het werd een rondenwedstrijd over 77 kilometer, "de Grote prijs van Amsterdam". Jeen van den Berg won, voor Egbert van 't Oever. Drie ronden later finishte het peloton van zo'n 50 man. André Koornstra, een van de eerste organisatoren van marathonwedstrijden, was erbij. Toen de kunstijsbaan een feit was wilde hij meer van dergelijke wedstrijden organiseren. In de Hardrijder van oktober 1962 is onderstaande foto geplaatst. Een voorloper van de marathon?

De afd. Amsterdam van de N.V.B.H.S. organiseerde, ook al door het tekort aan trainingsuren, op de Jaap Edenbaan meerdere malen trainingsritten op de 5000 m voor een grote groep hardrijders tegelijk. foto Smit

Dit loopt vast niet goed af. Had toch eerst de wijze raad op pagina 41 gelezen ...!

Schaatsgekte rondom Vinkeveen vanaf de jaren 1960 tot heden

Deze gekte gaat niet over het schaatsen maar over de gekte er om heen, en dan niet alleen als er geschaatst werd maar het hele jaar door. Gekkenwerk!

Hadden eerst een paar personen er last van, later werden ook anderen besmet met deze gekte. Voordeel is dat het een plezierige gekte is, dit soms weer tot ergernis van niet schaatsers.

Laat ik uit een lange rij van gekkigheden maar beginnen er een aantal te beschrijven. Voor alle duidelijkheid: het gaat over de gekte rondom het toerschaatsen, soms onder de vlag van een ijsclub. Vaak vanaf 2 à 3 cm ijs tot aan balken- en dooi ijs.

*Er wordt een ruim bemeten schaatsseizoen gehanteerd, dat loopt van tweede helft november tot en met eerste helft maart. Afspraken die gemaakt worden in deze periode hebben altijd het toevoegsel: tenzij...! Dat kan ver gaan! Ondergetekende viel nog net niet in ongenade bij zijn schoonfamilie vanwege dit; tenzij. Tijdens de verhuizing van schoonmoeder liet ik het afweten. Commentaar van de overige familie: "die gozer is echt gek".

Bij periodes met ijs was het bij ons de zoete inval. Soms was de vloer bezaaid met schaatsen, truien, sjaals, schoenen

mutsen en wat al niet meer. Met mijn vrouw, een Harlingse die niet kon schaatsen (ook gek) maakte ik een deal. De ruimte onder de open trap huurde ik dan van haar zodat al die handel daar terecht kwam.

De dag voor het schaatsen aan zou vangen moest ik haar dan manen deze ruimte leeg op te leveren ten dienste van het schaatsvolk.

Als tegenprestatie mocht zij dan dit zelfde schaatsvolk voorzien van een natje en droogje. (nog bedankt Emie voor alle liters limonade, koffie, bier en snert.)

*Na twee nachten vorst ging regelmatig de telefoon. "Schaatsen jullie al" was dan de vraag. Het antwoord was dan vaak: "Nee op zijn vroegst morgen maar overmorgen zeker". Natuurlijk reden we dan zelf al wel met kinderen op de sloot maar voor grote aantallen was dit nog te link. (commentaar van de ijsclub: "die zijn gek".)

Volgende vraag was "En het gemaal dan, maalt dat? Op televisie wordt gewaarschuwd daarvoor".

In Vinkeveen is het voordeel dat in droge periodes, bij vorst dus, er water moet worden ingelaten. Dit wordt niet bij het gemaal gedaan.

Als we zelf al op het ijs waren lag er bij thuiskomst regelmatig een briefje met de tekst: "Toon, die en die hebben gebeld of 'het al kan'".

Het schaatsen begon altijd op de kilometers lange, mooie brede sloten bij Vinkeveen in de Demmerikse polder. Pas als het echt 'veilig' was gingen we de plassen op en verder.

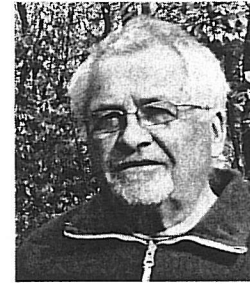
Toon Kolenberg

Schaatsen op het Botshol bij Vinkeveen

Stempelkaart (36)

Naam: Minne Iedes Nieuwhof

Deze naam ben ik pas in de tweede helft van mijn leven gaan gebruiken. Daarvoor was het Minne Nieuwhof.

Er waren evenwel vier neven

die met deze naam door het leven gingen. En om nu te voorkomen dat de nazaten van deze neven later de eer op zouden eisen dat het hun (overover) grootvader was die in de 20ste en het begin van de 21ste eeuw zulke leuke informatieve stukjes in Kouwe Drukke schreef heb ik de naam Iedes aan mijn naam toegevoegd. Dat betekent zoon van Iede.

Woonachtig achtereenvolgens: Berlikum (Fr.), geboren op 24 december 1929), Leeuwarden (1943 tot 1947), Wageningen (student, 1947-1953), Breda en Ede (militaire dienst, 1953 tot 1955), Bennekom/ Arnhem/ Bennekom/ Wageningen/ Bennekom (werkzaam bij het Ministerie van Landbouw van 1955 tot 1989 en vanaf 1989 ambtenaar in ruste). Huidige adres: Groenestraat 36, 6721 JC Bennekom, E-mail: M.Nieuwhof@hetnet.nl

Verzamelaar: van tegels sinds ongeveer 1960. Met het verzamelen van schaatsen ben ik omstreeks 1985 begonnen, aangestoken door mijn recentelijk overleden collega Tijs Visser, die schaatsen verzamelde. Door hem kwam ik ook in aanraking met de Poolster die toen nog bijeenkwam in Arnhem.

Om misverstand te voorkomen: ik ben geen echte verzamelaar (een enkeling

verwijt mij dat en ziet mij meer als een koopmanntje, waarvan je je af kunt vragen of die wel bij de Poolster thuis hoort). Een echte verzamelaar is in mijn ogen iemand die iets voor zijn verzameling koopt en er nooit zijn afstand van doet. Zo niet mijn persoon. Ik vind het leuk om iets te kopen, maar zal het na enige tijd weer gemakkelijk van de hand doen (zeker als dat met enig gewin kan). Zo was ik tot begin van dit jaar de eigenaar van een paar kruischaatsen die ik waarschijnlijk kocht op een veiling van de Poolster !!! Een topper, waarvan ik mij overigens niet meer herinnerde hoeveel ik daarvoor had betaald. Momenteel prijkt deze topper in de collectie van mijn vriend Bart van de Peppel. Hoewel tegelverzamelaar, heb ik er ook nooit naar gestreefd een fraaie collectie tegels met schaatsers te vergaren. Ingenomen ben ik met een Friese plaat en een jardinière met schaatstaferelen, die beide bij Tichelaar in Makkum gemaakt zijn. Maar dat noem ik geen toppers.

Belangstelling heb ik naast tegels voor objecten die met schaatsen en het winterse gebeuren te maken hebben. In het bijzonder de platte kant, dus boeken, prenten etcetera. Een kenner van schaatsen zal ik nooit worden. Ik ben blij dat ik in voorkomende gevallen hierover nummers van Kouwe Drukke kan raadplegen, en verder natuurlijk de boeken van Wiebe Blauw en Anrie Broere. Boeken vormen voor mij soms een bron waaraan ik bijdragen voor Kouwe Drukke ontleen.

Kouwe Drukke: Ik vind het leuk om stukjes te schrijven. en bood indertijd aan de redactie van Kouwe Drukke aan een paar artikeltjes over schaatsers op tegels te schrijven. Dat is gelukt. Het werden er uiteindelijk 25. En nog was ik

niet uitgeschreven over dit onderwerp. Daarnaast schreef ik regelmatig stukjes over de elfstedentocht. En over andere onderwerpen. Na een paar jaar werd ik zelfs redactielid zonder nader omschreven functie en mocht ik de artikelen van anderen beoordelen. Toen Kouwe Drukke nog in eigen beheer werd uitgegeven en Bart van de Peppel de vormgeving en nog veel meer verzorgde hebben wij samen heel wat uurtjes achter de computer door gebracht. Soms moest er iets aan de tekst geknutseld worden als bijvoorbeeld tekst en afbeelding typografisch niet harmonieerden.

Sinds kort ben ik redactielid af. Het is wel mijn bedoeling bijdragen voor Kouwe Drukke te blijven leveren. Er ligt nog het een en ander op de plank. En zo om je heen struinend kom je vaak ook nog wel iets of iemand tegen waarover je kunt schrijven. Zoals over die man die achter mij stond bij een boekenkraam in Bredevoort toen ik met de kraamhouder

over de perspectieven van een volgende elfstedentocht praatte. Hij mengde zich in het gesprek en vertelde dat hij in 1963 als vierde eindigde.

Adres opgeschreven en mogelijk een kandidaat voor een stukje in een volgende Kouwe Drukke. En wist je dat mr. Hepkema, de eerste voorzitter van de Friesche Elfsteden Vereniging, een steen heeft op het gerenoveerde Oldehoofsterkerkhof bij de Oldehove in Leeuwarden, maar dat hij daar niet begraven ligt. Eens uitzoeken. En dan nog de bezoeken van Bart en mij aan Poolsterleden die trots hun verzameling in een museale opstelling tonen. Voorlopig dus nog stof zat. Wel hoop ik dat er veel kopij door andere Poolsterleden ingezonden wordt en dat alle aspecten van de doelstellingen van de Poolster in goede harmonie aan bod komen. Heel veel Poolsterleden willen en kunnen wel, maar ze moeten er persoonlijk op aangesproken worden. Het wemelt in het Poolsterwereldje van sterke verhalen en anekdotes!

Over ijsbanen en baanvegers in Friesland (2)

Een modelverordening voor de ijsbanen. De Friese Ijsbond hield in 1909 bij de 35 Friese gemeenten een enquête over de ijsbanen. De bond trok terecht de conclusie dat een uniforme regelgeving in Friesland voor het aanleggen, onderhouden en gebruiken van ijsbanen gewenst was. Juist het ijs en goede ijsbanen boden de Friezen de gelegenheid hun wieken eens uit te slaan buiten de vertrouwde omgeving en bijvoorbeeld op familiebezoek te gaan. Dus werd door de ijsbond een concept van een modelverordening voor de gemeenten opgesteld. Die staat afgedrukt in het in het vorige artikel genoemde rode boekje. Tegelijk met dat

boekje verwierf ik een soort bijlage, waarin behalve de verordening ook een Memorie van Toelichting is afgedrukt en die daarom ook een interessante aanvullende bron van informatie is.

Eén van de dingen die het ijsplezier grondig kon bederven waren schippers die zolang mogelijk doorgingen met varen. Onnodig te zeggen dat de kwaliteit van het ijs hierdoor rampzalig beïnvloed werd. Om dit probleem te beperken staat in artikel 2 dat de bruggen bij vriezend weer worden gesloten wanneer het ijs een dikte van 18 mm heeft gekregen.

De vaarwaters werden verder in vier klassen ingedeeld op basis van de breedte

en de verkeersdrukke. Op eerste klasse vaarwaters moeten de aan te leggen banen voor de schaatsers een breedte van minimaal vijf meter hebben. Op vierde klasse vaarwaters is een breedte van twee meter voldoende.

Instructies voor de baanvegers

Verschillende artikelen zijn natuurlijk gewijd aan de baanvegers. Deze moeten om de linker arm een negen centimeter brede band dragen waarop het woord baanveger in zwarte letters van vier centimeter staat. Zoiets gaat beunhazerij tegen. Ze krijgen verder een geschreven instructie uitgereikt. In het verleden kregen de baanvegers meestal

zonsopgang op de baan bevinden. Je kunt je afvragen of de bond zich niet wat al te formeel opstelde. Ik kan me voorstellen dat ook de weersomstandigheden van invloed zijn op de nodige vaklengte. Is de baan er eenmaal door dan hangt veel af van de hoeveelheid sneeuw die er valt hoe lang een baanvak moet zijn. De hoogte van de bezoldiging wordt aan B. en W. overgelaten.

De hulpmiddelen van de baanvegers

Daarna volgen een aantal artikelen over de hulpmiddelen van de baanvegers, zoals wegwijzers, bakens, takkebossen (mijn spellingscorrector maakt hier

YBEL EN JELKE. IISWILLE.

geen vaste standplaats toegewezen. Als gevolg hiervan hielden zij zich het liefst op op drukke punten waar de meeste baancenten vielen. Hierdoor waren zij voor het publiek soms eerder hinderlijk dan van nut. In de verordening krijgen ze nu een vast vak toegewezen, en wel een stuk van 300 meter op eerste klasse banen, oplopend tot vakken van 2500 meter op vierde klasse banen. De baanvegers moeten zich van één uur voor zonsopgang tot één uur na

takkenbossen van, maar takkebossen vind ik echter), en barten en leuninggen. Verder gaat het over reddingsmiddelen, zoals een stevige lijn van minstens vijftien meter, een ijsladder van minstens zes en een schippershaak van eveneens minstens zes meter. Uit de toelichting: ... "is ieder bij art.7 gevorderde baanveger, op zijn baanvak met het voorgestelde gewapend, dan is over de gehele provincie de kans tot

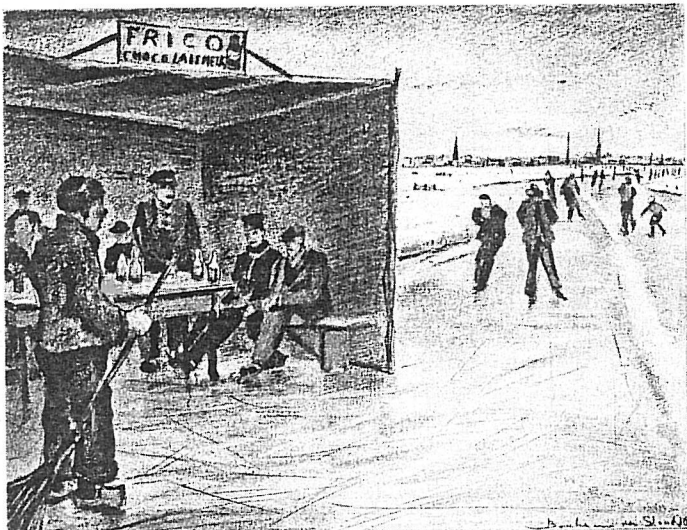
redding ten allen tijde voldoende aanwezig en geregeld”.

Zodra het ijs sterk genoeg is kunnen aparte banen aangelegd worden voor paarden, sleden en andere voertuigen. Tot slot volgen nog artikelen over de ligplaats van schepen, de afbakening van geulen bij schepen die ter beveiliging om de schepen gekapt werden (dat gebeurde in mijn jeugd ook nog; is dat tegenwoordig ook nog gebruikelijk of is dat alleen nodig bij houten schepen?), en de afbakening van bijten. Verder nog enige verkeersregels: schaatsers die elkaar tegenkomen wijken naar rechts uit, en een rijder die een ander van achteren op rijdt en wil passeren passeert links (dat is niets nieuws). Overtredingen kunnen worden gestraft met een boete van hoogstens vijftwintig gulden, een hoog bedrag als men zich realiseert dat een daggelder in die jaren wekelijks vaak met niet meer

dan vijf tot zes gulden thuis kwam.

Ik ben aan het eind van mijn baanvegerslatijn. Mijn bronnen zijn uitgeput. Het zijn maar enkele fragmenten uit de rijke historie van die organisatie die zich inspande om het onze voorzaten mogelijk te maken zich voort te spoeden langs 's Heeren ijswegen. Het zijn flarden, die toevallig voor mijn voeten dwarrelden. Ze vormden de aanleiding voor het schrijven van deze twee stukjes, die misschien door anderen in een breder context geplaatst zullen worden. Hoe hebben de gemeenten en de provincie gereageerd op dit concept en hoe heeft één en ander zich verder ontwikkeld? Het zal wel in de annalen terug te vinden zijn. Hopelijk wordt dit nog eens door iemand uit de doeken gedaan.

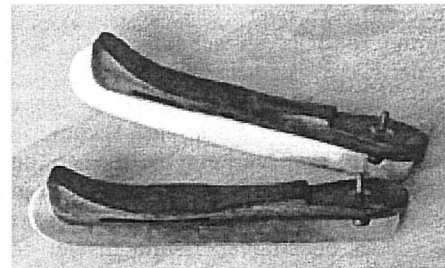
Minne Iedes Nieuwhof

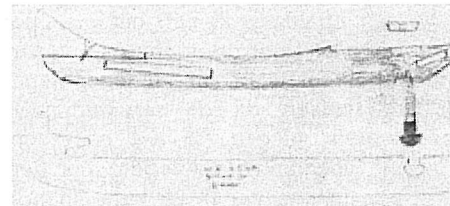
Baanveger bij ijstent van Frico (1936). Tekenning Bouke van der Sloot

Schotse zuinigheid?

Nico Pieterman reageert op een schaats die stond afgebeeld op pagina 32-33 van de vorige Kouwe Drukke: de Scotch Pattern with Straps. Hij schreefde zijn eigen exemplaar voor ons uit elkaar en schreef: “De straps (riemen), daar kan ik je niet aan helpen, maar een foto en schets van de schaatsen wel. Ze zijn gemaakt door W.B. Hilliard, Renfield St. Glasgow (stempel in het ijzer). Het enige verschil met soortgelijke Engelse schaatsen zit in de neus.”

Zowel op de foto als op de tekening zie je duidelijk twee houtschroeven. De oplopende voorkant bestaat uit twee op elkaar geschroefde delen.

Naar mijn idee zijn hiervoor twee redenen: de toon kan op eenvoudige wijze netjes worden weggewerkt en een dergelijke voorkant betekent een aanzienlijke besparing van materiaal. Zouden die Schotten dan toch zuinig zijn?

Nico Pieterman

De firma Hilliard, Renfield Street 65 in Glasgow werd in 1836 opgericht door

William Buxton Hilliard, maker van medische instrumenten. Hij schreef in 1859 een artikel voor The Medical Times and Gazette dat hij ondertekent als instrumentmaker voor het Koninklijk Ziekenhuis in Glasgow.

Daarnaast stond Hilliard bekend als schaatsenmaker in diezelfde stad. Aanvankelijk worden Hilliard & Chapman, Buchanan Street door George Anderson in The Art of Skating (1852) samen genoemd als schaatsenmakers voor de Glasgow Skating Club, waar Anderson lid van was. Zo'n twintig jaar later, in de derde druk van hetzelfde boek (1873), worden ze afzonderlijk vermeld en wordt Chapman gegeven als maker voor de club. Anderson beschrijft het schaatsmodel in kwestie overigens als de Glasgow Club Skate en geeft hoog op van het vakmanschap dat er in is gelegd. Het houtje kan zowel van beuken- als bukshout zijn. Men heeft geprobeerd de stapel ook uit gutta-percha (een soort rubber) te maken, maar dat was volgens hem geen groot succes.

Op advies van diezelfde Anderson verbeterde Hilliard een klemmechanisme op schaatsen, waarop hij in 1867 UK patent no. 931 verwierf. Ene Harris kocht het patent en paste het toe op de Harris Clamp Skate.

Joseph Banks Hilliard trad in dubbel opzicht in de voetsporen van zijn vader: in 1875 met een patent voor een hendelschaats en in 1878 als mede-eigenaar van de firma samen met zijn broer John.

In 1885 had M. Hunter & Son uit Sheffield het alleenrecht op drie patentschaatsen van Hilliard. Dit zou kunnen betekenen dat de Hilliards rond die tijd al waren gestopt met het maken van schaatsen.

Reodor Felgen

Schaatsbibliotheek (10)

Aflevering 10: 'Eén Fries, dat is een schaatsenrijder...'

Hoe je het ook keert of wendt: er is natuurlijk een heel speciale relatie tussen Friesland en het schaatsenrijden. Die is geografisch en klimatologisch bepaald. Van oudsher gaven de bevroren wateren in dit gewest de mens de gelegenheid zich op schaatsen voort te bewegen. Van de weeromstuit is dat schaatsenrijden vervolgens ook nog eens genetisch bepaald. Van geslacht op geslacht nam men elkaars vaardigheden over. Als klein jongetje – geboren in deze provincie – werd ik opgevoed met de bijbehorende geheimtaal. Als mijn grootvader beweerde 'dat se yn dat laach in goede streek hawwe' (dat ze in die familie of dat geslacht er een prima schaatsslag op nahielden), dan wist je genoeg. In ons geval klonk er misschien ook nog wel iets van jaloezie in door. Oké, er waren prima schaatsenrijders in de familie, maar mijn grootvader en zijn naamgenoot (ik dus) hadden beiden graag iets meer van deze erfelijke eigenschap meegekregen....

Maar of het nu in de genen zit of ergens anders in, feit blijft dat het gezegde 'Het schaatsenrijden zit bij de Friezen in het bloed' een kern van waarheid bevat. De Friese taal is doordrenkt met prachtige woorden, gezegden, spreekwoorden en wat dies meer zij die allemaal rechtstreeks verband houden met de passie van de Fries. Al verbaas ik me erover, dat één van de allermooiste Friese gezegden bijna uit het zicht is verdwenen. 'Ien Fries, da's in reedridder. Twa Friezen: da's in hurdriderij'. Of ewel:

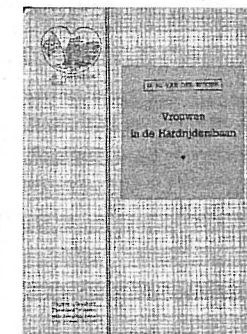
één Fries, dat is een schaatsenrijder; twee Friezen en je hebt meteen een hardrijderij. Mooier kun je het eigenlijk niet formuleren.

Klassieke schaatsboeken

Nog even geduld: ik ga het ook nog over boeken hebben. Eén van mijn passies – naast het verzamelen van schaatsboeken, het fotograferen van alles wat met schaatsen te maken heeft en het af en toe schrijven van schaatsboeken – is in de laatste jaren het houden van lezingen (beter gezegd: Powerpoint presentaties) over allerhande onderwerpen rond ijs en schaatsen. Op het moment dat ik deze woorden schrijf, staat mijn 30e spreekbeurt in deze winter (een witte Pasen ja...) voor de deur. Elke keer verheug ik me op de wisselwerking tussen de spreker en zijn gehoor. En die interactie komt voort uit die zojuist beschreven relatie tussen de Friezen en het schaatsenrijden. Soms zijn het gewoon anekdotes. 'Ik ben opgegroeid op een boerderij tussen Gorredijk en Langezwaag', vertelt een vrouw me in de pauze van een lezing voor Plattelandsvrouwen. 'We hadden thuis een boerderij. Ik herinner me nog goed hoe vlak voor de oorlog mijn vader en de boerenknecht op vrijdagochtend na het melken op de schaats naar Leeuwarden gingen. Even naar de veemarkt. 's Avonds voor het melken waren ze weer thuis.' Heel vaak hebben we het ook over klassieke schaatsboeken uit deze provincie. Ik vertel de gemiddelde schaatsboekenverzamelaar in onze kring niks nieuws als ik het 'Gedenkschrift van den Frieschen Ijsbond 1886-1936' tot dé klassiekers in de boekenkast reken.

Dat komt niet in de eerste plaats door de beknopte beschrijving van de wederwaardigheden van die bond (die zich met ijstoerisme bezig hield, én houdt), maar door het veel groter uitgevallen tweede gedeelte: 'Hardrijders en hardrijdsters in vroeger en later jaren'. Terzijde: er bestaat zowel een hardcover- als een softcoverversie van dit boek. Het exposé van de Friese matadores in de hardrijdersbaan dat J.H. Rijkema in 1936 optekende, heeft nog niets van zijn waarde ingeboet. Na een presentatie in Grou stuur ik enkele dagen later aan een oudere toehoorder kopieën van de pagina's over zijn grootvader Hette Jentsjes van der Meer die al in 1866 als 17-jarige knaap een wedstrijd in Terzool won. Omgekeerd stuurt hij mij – om in te scannen – enkele prachtige foto's van zijn moeder

Hieke tijdens wedstrijden op de stadgracht bij de Prinsentuin in Leeuwarden. Telefonisch spreken we over de prestaties van Sjoukje, de dochter van zijn moeders zus. Inderdaad: Sjoukje Bouma, de eerste nationale kampioene in onze kortebaans geschiedenis. Om over de oudste dochter van zijn oudste broer maar te zwijgen: 'Atsje hat een pseudoniem: zijn initialen in alhielendal it iis fan 'e banen spatte combinate met de plaatsnaam litten'. Hette van der Meer, Hieke van der Meer, Sjoukje Bouma, Atje Keulen-Deelstra, Boukje Keulen: allemaal namen uit één hardrijdersgeslacht. Bij het gebruiken van dat laatste woord denk ik onmiddellijk aan een ander geslacht: 'Het Oudkerker Hardrijdersgeslacht'. Het is meteen de titel van een

unieke uitgave over 'Boutema – De Vos – Hellinga – Velstra – Uitterdijk en aanverwante familiën'. Ik kocht deze uitgave van 240 pagina's toen iemand zich als enige meldde naar aanleiding van een oproep in een blad waarin ik enkele ontbrekende titels opsomde. De transactie kostte me destijds een aardige duit, maar ik heb het boek sindsdien nooit weer zien opduiken.

Vrouwen

Ook een tweede klassieker komt regelmatig tijdens of na mijn presentaties ter sprake. In hoeveel boekenkasten in Friesland staat het boekje 'Vrouwen in de hardrijdersbaan' van D.M. van der Woude? Niet te tellen! Voor de echte boekenfanaat wijs ik op het bestaan van twee edities. De eerste verscheen in de oorlogsjaren bij

Drukkerij Torenlaan in Assen. Ooit kreeg ik van de schrijver – kort voor zijn overlijden – dat allereerste exemplaar. Op de titelpagina staat in zijn karakteristieke handschrift met paarse inkt: Verschenen November 1944. Voorin het gekafte boekje liggen het Ex Libris en het visitekaartje van de journalist Douwe Miedema. D.M. van der Woude was dus

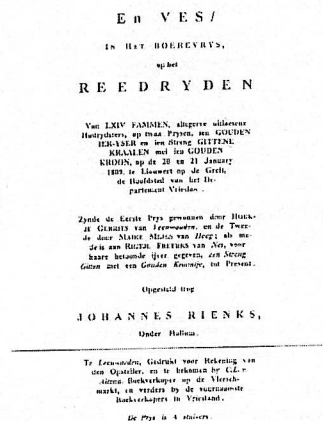
een pseudoniem: zijn initialen in combinatie met de plaatsnaam Oranjewoud. Dat eerste exemplaar koester ik om nóg een reden. Want in de marge van dit exemplaar staan met diezelfde paarse inkt diverse aanvullingen, c.q. correcties die later werden verwerkt in de tweede uitgave. Op de titelpagina daarvan staat: 2e druk (verbeterd en aangevuld). Die editie, waarvan de oplage veel groter moet zijn geweest dan die van de moeilijk te vinden eerste

druk, dateert van 1947, ook al staat ook in deze uitgave geen verschijningsjaar. Na een lezing in Boornbergum spreek ik met nazaten van Jitske de Boer. In St. Nicolaasga komt familie van Geeske Woudstra op me af. In Grou vraagt iemand me of ik Janna van der Meulen niet even had kunnen noemen. Elke keer wordt 'Vrouwen in de hardrijdersbaan' ten tonele gevoerd. Het is jammer dat Douwe Miedema bij zijn leven niet de kans heeft gekregen een vervolg te schrijven. Tijdens één van onze gesprekken in de jaren zestig en zeventig stonden de doosjes voor hem op tafel waarin van alles werd bewaard over die vrouwen in de baan waarmee hij als mentor en begeleider zo'n speciale band onderhield. Veel minder bekend is dat Miedema zijn uitgave over de vrouwen aanvankelijk had willen laten volgen door een soortgelijke publicatie over de Friese hardrijders. In mijn boekje over het kortebaanschaatsen in Friesland 'Ien, twa, trije: fuort!' schreef ik daarover al eens dat uit het nooit gepubliceerde voorwoord blijkt dat hem 'van verschillende kanten werd gevraagd, of er nu misschien ook een werkje op komst was over de hardrijders'. Maar na 27 pagina's moet hij in het manuscript zijn blijven steken. Miedema had ook duidelijk minder affiniteit met de mannenrijderijen. Die 27 bladzijden kreeg ik bij een van onze laatste ontmoetingen, inclusief enige correspondentie over hardrijders van weleer.

'Boerenfries'

Bij lezingen over vrouwen en kortebaan ontkom je natuurlijk niet aan de boeiende pagina's in onze geschiedenisboekjes over die beroemde hardrijderijen in Leeuwarden in 1805 en 1809. Wedstrijden met 'een ontzaglijken toeloop' en een vervolg dat je in menig

schaatsboeken vermeld ziet. Wie kent niet die veel geciteerde tekst van 'Philantropie' uit een blad in 1809 waarin deze 'Menschenvriend' zich afzette tegen het wedstrijdrijden door vrouwen: 'Schaamte verbiedt, dat onze burgerlijke Landdochters, in het openbaar, ten aanzien van duizenden starogende aanschouwers uit beide seksen, alle de bovenkleeders afleggen, om een Wedloop aan te vangen'. Decennia lang werden nadien vrouwenrijderijen op heel veel plaatsen verboden. Veel minder geciteerd is echter die boer uit het Friese Hallum, die in 1809 zijn impressies weergaf in een uitgebreid vers in het 'Boerevrys' (het Boerenfries) over het 'Reedryden Van LXIV Fammen' op de Leeuwarder Stadsgracht. Het origineel is te vinden in de collectie van Tresoar (de vroegere Provinciale Bibliotheek) in de Friese hoofdstad.

Een ver familielid van boer Johannes Rienks stuurde me een aantal jaren geleden een kleine privé-uitgave toe van een transcriptie van de gotische letters van dit fraaie vers. Er gaat bijna geen presentatie voorbij of ik vertel over de

genoegens van die Friese boer die met eigen ogen aanschouwde hoe 'De Fryssters har uit klaaje dosten / Dat men za schymrig zaeg de Bosten' (vrijsters

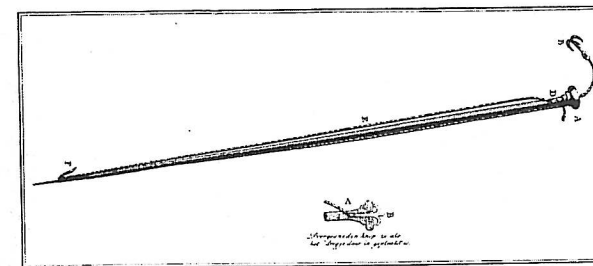
die zich dusdanig durften uit te kleden dat men schemerig zag de borsten). Tja, Johannes Rienks voelde zelfs de 'vrijeroede' schokken.... Hedman Bijlsma

Toen was schaatsen nog heel gewoon....

Het schaatsminnend deel van onze Nederlandse bevolking begint de laatste jaren wat surrealistische trekjes te vertonen. Wat heeft zich ondertussen in het ijsloze tijdperk van, pakweg, tien jaar voltrokken? Zichzelf respecterende ijsclubs, die schaatstochten organiseren, hebben hun draaiboeken geperfectioneerd, kluunplekken in kaart gebracht, aandacht besteed aan veiligheidsmaatregelen in geval van calamiteiten, warmwaterkerende schotten geconstrueerd en wat al niet voor andere maatregelen bedacht. Al deze maatregelen hebben zelfs onze Nederlandse taal verrijkt met een aantal nieuwe woorden, denk maar eens aan klunen en ijstransplantatie. Ook Kouwe Drukte heeft hier in het verleden aandacht aan besteed, met onder andere de uitvoerige serie van Toon Kolenberg. Ook Frits Locher heeft al eens een artikeltje geschreven over de veiligheidsmaatregelen bij de Philadelphia Skating Club.

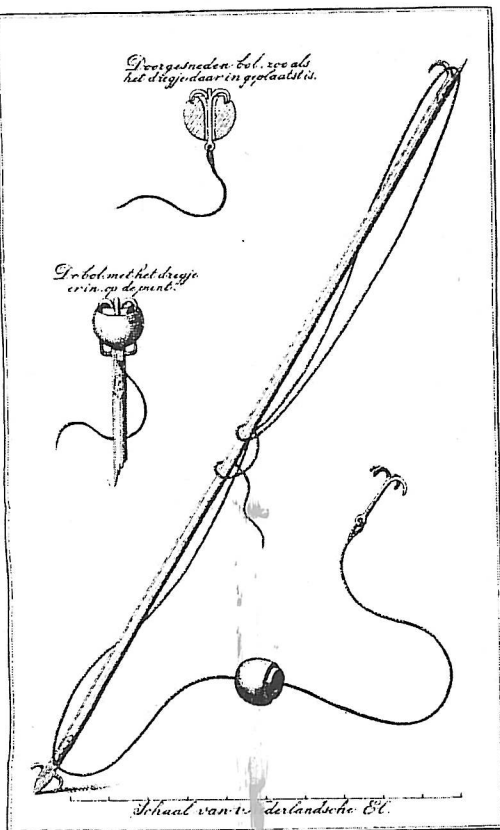
Er zijn ook Schaatsplanners, Winter- en IJswegenkaarten verschenen om het de schaatstoeristen gemakkelijk te maken hun tochten uit te stippelen. De KNSB heeft enige jaren geleden een nuttig veiligheidssetje op de markt gebracht waarmee de schaatser zichzelf uit een wak kan bevrijden. Je kan dus rustig stellen dat het aantal attributen en veiligheidsmaatregelen tegenwoordig

omgekeerd evenredig is aan het allerbelangrijkste attribuut: ijs in sloten en vaarten. Een frustrerende constatering! Vroeger, ja vroeger, toen was alles anders. IJs volop en als er ijs was ging je schaatsen, indachtig het gezegde, geleerd van mijn vader, ijs en vis moet je nemen als het er is. Waren er dan helemaal geen reddingsmiddelen om drenkelingen uit het water te halen? Jawel, het meest klassieke middel was de ladder die op het ijs gelegd werd en waar je overheen kroop om bij de drenkeling te komen om hem uit het wak te trekken. Een middel dat zelfs al in de 17e eeuw bekend was. Een mooi voorbeeld hiervan is de prent Liefde, gekocht met gevaer des Levens, een illustratie bij Jacob Cats 's Weerelts begin, midden, eindje, besloten in den Trou-ringh, (zie voorkant) Amsterdam 1657.

Ook het (ijs)boot haakje was al bekend, zoals op dit prentje duidelijk te zien is. Pas in de 19e eeuw is er waarschijnlijk serieus nagedacht over de ijshaak. Enige

jaren geleden heb ik namelijk twee pamfletten kunnen kopen, uitgegeven op last van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij (en gedrukt door de firma Vincent Loosjes te Haarlem, waarin Voorwerpen ten algemeenen nutte werden beschreven. In het eerste pamflet uit 1803 wordt een ijshaakje, bedacht door Cornelis Vink en bekroond met een zilveren medaille, aangeprezen en beschreven. Dit ijshaakje wordt op een originele manier, namelijk via een samenspraak tussen een onderwijzer en zijn zwager, besproken en aanbevolen. De dochter van deze onderwijzer was bijna verdrongen, maar door een toevallige

passant met dit haakje gered. Met een beetje fantasie zou je dit pamflet kunnen beschouwen als de voorloper van een reclamespot.

Het bijzondere aan dit haakje is dat in de knop ervan een dregje verstopt zit, waarmee je via een touw gemakkelijk een drenkeling die wat ver verwijderd is van de wal uit het water kan trekken

Het tweede pamflet, uit 1828, beschrijft een reddingshaak uitgevonden door de heer H.J. van Ruerlo Holst uit Zaandam.

Het verschil met het ijshaakje van Vonk is dat deze reddingshaak robuuster van uitvoering is en meer touw heeft, zodat je drenkelingen die vrij ver van je verwijderd zijn kunt bereiken. Het dregje zit niet aan de bovenkant van de knop, maar in een kurk bol die op zijn beurt aan twee punten aan de onderkant van de stok bevestigd is. Deze bol blijft te allen tijde drijven, zodat je, als je bij de eerste poging geen contact krijgt met de drenkeling, het nogmaals kan proberen. De bol zorgt er voor dat het dregje dan niet verder in het water wegzakt.

Of deze twee "reddingsmiddelen" goed gefunctioneerd hebben is niet duidelijk. Een veel simpeler middel - ook vroeger al regelmatig gebruikt - is de priem, waarvan de scherpe punt heel doelmatig in een kurk werd gestoken en met een touwtje om de nek gehangen. Dit simpele apparaatje, in Zweden zelfs verplicht te dragen en bekend onder de naam "isdubbar," is heel functioneel en zou iedere schaatstoerist bij zich moeten hebben.

Annie Broere

Posten en Stempels (6)

Nieuwe uitgiften

Met Kerst hoop ik altijd op een aantal landen die iets met schaatsen doen: Tot nu toe twee vondsten: een mooi velletje

uit Wit Rusland uitgegeven op 7-12-07. en een zegel uit Letland, uitgegeven op 24-11-07. Verder heb ik nog een aantal gepersonaliseerde zegels langs zien komen:

In 2006 KD 27 melde ik al vier port betaald zegels, maar kort na de spelen is ook een 5e zegel verspreid op

maximumkaarten met afbeeldingen van Nederlandse gouden medaillewinnaars.

In 2007 heeft China veel uitgiften rondom de Spelen in 2008, iemand heeft ook de mogelijkheid gegrepen om

o.a. een gepersonaliseerde schaatser op het vel te laten afdrucken.

Uit Oostenrijk - het land dat startte met gepersonaliseerde zegels - heb ik een zegel gevonden waar een handelaar dacht dat er geld uit te slaan. Hij heeft naast Anni Friesinger meerdere Duitstalige (meestal ski) kampioenen op een zegel gezet. Deze manier van zegels verkopen vind ik de minder leuke kant van deze soort zegels.

De leukste en waarschijnlijk ook het moeilijkst te vinden is er één uit Noorwegen 2007. Ik ontving hem van

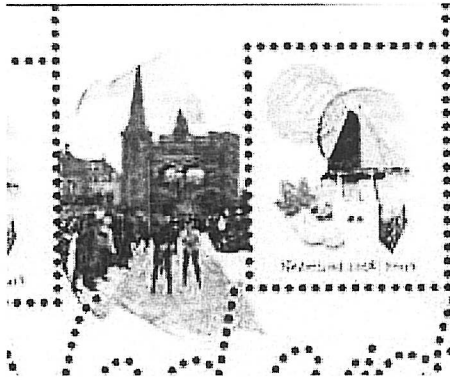
een vriend, die samen met zijn schaatsvrienden op de Bosporus!!!! in schaatshouding is gaan staan en voor de gelegenheid hun schaatspetten heeft opgezet. De zelfde vriend stond aan de wieg van de overdekte ijsbaan in Kristiansund, daar waar dit poststuk gepost is.

En dan een bijzondere Nederlandse zegel. Ik had hem over het hoofd gezien, maar de uitgifte voor het predikaat 200 jaar Koninklijk, bevat in het

postzegelmapje nr 360 en prestigeboekje nr 17, verwijzingen naar KNSB, Koninklijke IJclub "Dockum" en koninklijke IJvereniging Thialf. Een koninklijk vel en niet van chocolademelk, maar een dun laagje goud. Uitgifte datum 11-09-07. Aardig is om te vermelden dat pas zeer recent ontdekt is dat de eerste koninklijke vermelding al in 1806 is uitgereikt. Het was koning Lodewijk Napoleon, die dit instituut in het leven heeft geroepen. Het Corps der Marine was op 24-06-1806 de eerste die Koninklijk aan zijn naam mocht toevoegen. Meer valt te lezen in het prestigeboekje.

Op 25 maart 2008 is in Nederland een velletje in de reeks 'Mooi Nederland' uitgekomen, dit keer staat Sneek centraal en we zien dan ook de

Gedeelte van Mooi Sneek vel

waterpoort met schaatsers op het velletje terugkomen - te bestellen via www.tntpost.nl
Caroline van Staaveren

Siteseeing (5)

Het wordt na enkele keren afwezigheid hoog tijd om u weer even mee te nemen op onze siteseeing op het wereldwijde web. Wat je dáár allemaal niet kunt vinden: 't is nauwelijks te bevatten. Dus hebben we met zijn allen af en toe gidsen nodig die je helpen bij de virtuele rondgang.

Soms kom je verrassende namen tegen. Het is minstens 25 jaar geleden dat we regelmatig corresponderden met Anton de Wijk in Stadskanaal. We wisselden allerlei gegevens uit, maar vooral ook informatie over nieuwe en oude schaatsboeken. De inmiddels gepensioneerde PTT ambtenaar houdt zich tegenwoordig bezig met diverse websites. Kijk om te beginnen eens naar: <http://www.everyoneweb.com/> Kortebaanuitslagen. Op die site staan vooral kortebaan gegevens uit de winter van 1963, al zijn ook diverse andere

informaties over het kortebaan-schaatsen te vinden. Anton heeft blijkbaar iets met die gedenkwaardige winter, getuige een andere site: <http://www.everyoneweb.com/winter1963>

En dan kun je ook nog terecht op <http://www.everyoneweb.com/wintersvantoen/> en <http://www.everyoneweb.com/ijzelrampnoordnederland1987>.

Kortom, een bezig baasje die zich onlangs in een mailcontact óók al afvroeg hoe hij er vroeger ook nog bij kon werken...

We realiseren ons dat de meteorologische winter nadrukkelijk achter ons ligt, maar aangezien echte Poolsterfanaten het gehele jaar door iets met winter hebben, adviseren wij u af en toe een kijkje te nemen op de website van het Nordic Skating Center, het

Nederlands informatiecentrum voor schaatsen in Noord Europa:

<http://www.nordicskatingcenter.nl>

Op het moment van schrijven - ver in maart - werd er nog volop geschaatst op Zweeds ijs. Een aanrader met aardige tips en prima foto's!

Overigens treden we met zijn allen langzamerhand een nieuw tijdperk binnen. We herinneren ons nog de koppen in de kranten toen de kunstijsbanen werden geopend: een nieuwe ijstijd was begonnen. Inmiddels hebben ze al een alternatief gevonden voor natuur- én kunstijs: het synthetisch ijs. Nog even en je kunt het gehele jaar door schaatsen. Raadpleeg de mogelijkheden maar op: <http://www.olympic-ice.nl/>

Maar ja, wij zijn van de generatie die nog weten hoe natuurijs er uitzag. En als je alle nostalgische foto's in de schoenendozen voor de zoveelste keer hebt bestudeerd, is het misschien wel aardig om op het internet ook eens in de

oude doos te graaien. Met opzet kiezen we voor twee buitenlandse sites want ijspret is natuurlijk geen exclusieve Nederlandse aangelegenheid. Om te beginnen reizen we heleniaal naar Tibet en presenteren u foto's uit de periode 1927/1928 die zijn gemaakt op een meertje in de buurt van Gyantse dzong: <http://tibet.prm.ox.ac.uk/thumbnails.php?album=1&cat=1&image=1>
En voor enkele historische foto's uit Polen verwijzen we graag naar: http://83.12.97.162/gallery4/main.php?g2_itemId=43956

Mocht u tenslotte de periode tussen de schaatsseizoenen 2007/2008 en 2008/2009 willen overbruggen met actuele informatie over het schaatsfront, surf dan naar een van de volgende sites die u voortdurend op de hoogte houdt van schaatsnieuwtjes:

<http://www.skatepodium.com>
<http://joannekevandenbosch.web-log.nl>
<http://www.speedskatingworld.org>
Wij wensen iedereen een goede overzomering.
Nol Terwindt / Hedman Bijlsma

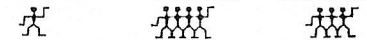
J.A. Henckels Zwillingswerk uit Solingen - reacties

De redactie ontving aanvullingen op het artikel uit het vorige nummer.

Ed Braakman mailt ons de officiële inschrijvingen van de merktekens van J.A. Henckels bij het Königliche Stadtgericht (gerechtshof) in Berlijn.

Daaruit kunnen we aflezen op welke dag en datum de merktekens officieel zijn vastgelegd, in Berlijn althans.

J. A. Henckels in Berlin.
Königl. Stadtgericht zu Berlin. Anmeldung v. 11. März 1878, Am. 10 Uhr 35 Min.,
für sämtliche Metallwaaren,
unter Nr. 419: unter Nr. 420: unter Nr. 421:

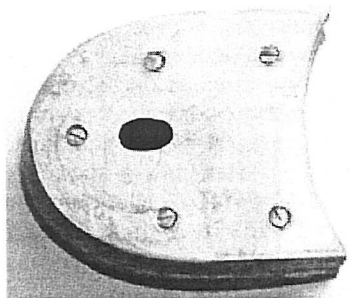

J. A. Henckels in Berlin.
Königl. Stadtgericht zu Berlin. Anmeldung vom 1. Mai 1875, Am. 8 Uhr 3 Min.,
für Stahl- und Eisenwaaren und Stahl,
unter Nr. 2:

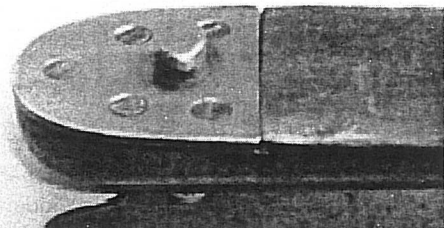

unter Nr. 3:

Alex Kampinga laat ons weten dat het model "Klompen", dat bij het artikel was afgebeeld, ook door Eduard Engels uit

Remscheid is gemaakt. Evenals de schaats van J.A. Henckels voorzien van bajonetsluiting. De hakplaat van de schoen (detailfoto onder) werd haaks op de hak van de schaats geplaatst en dan een kwartslag gedraaid.

In memoriam Thijs Visser

Het bestuur heeft in december 2007 bericht ontvangen dat het Poolsterlid Thijs Visser uit Wageningen op 85-jarige leeftijd is overleden. Thijs was als verzamelaar niet meer actief, dat had natuurlijk alles te maken met zijn leeftijd. De leden van De Poolster, die al wat langer lid zijn van onze verzamelkring, zullen hem ongetwijfeld nog wel herinneren. Op de bijeenkomsten, met name in Arnhem, was Thijs altijd nadrukkelijk aanwezig. Hij had vaak originele ideeën en wist die altijd op een enthousiaste manier te brengen. Zijn verhalen werkten aanstekelijk en zo heeft hij bijvoorbeeld Bart van de Peppel tot lid gemaakt.

Persoonlijk heb ik vooral herinneringen aan zijn ellenlange telefoongesprekken, doorspekt met allerlei grappen en grollen. Ook memoreerde hij dan ook

steevast dat hij het zo jammer vond dat hij bij de Elfstedentocht van 1985 niet bij me gebleven was en het niet wat rustiger aan gedaan had. Dan had hij zeker de tocht wel uitgereden; nu was hij letterlijk in Bolsward leeg gereden.

Soms ging zijn enthousiasme wat te ver en begon hij te vroeg met schaatsen te kopen of te verkopen. Gerard Mingelen was daar niet zo blij mee, maar hij heeft Thijs nooit van de ledenlijst geschrapt. Insiders weten wat ik bedoel!

Minne Nieuwhof, Bart van de Peppel en ik zijn namens De Poolster op de crematie geweest, een gebeurtenis geheel in de stijl van Thijs. Bij het vertrek kreeg iedereen een appel mee, de Elstar, want Thijs had dit soort zelf "uitgevonden"

Een kleurrijk lid en iemand van vele markten thuis is overleden.

Annie Broere

De geschiedenis van het huisje op het ijs

Daar was eens een mannetje, dat was niet wijs;
Het bouwde zijn huisje al op het ijs;
't Begon te dooien, maar niet te vriezen —
'Teen moest dat mannetje zijn huisje verliezen.

Als peuter bij oma op schoot raakte het me al. Ik wist nog niks van vriezen en dooien, maar het plaatje van Jan Sluyters in *Rijmpjes en versjes uit de oude doos* [S. Abramsz, 1e druk 1911, 11e druk 1951] sprak boekdelen.

Rond 1990 zag ik op een boekenbeurs in Haarlem een linnen boekje liggen met de titel *De geschiedenis van het huisje op het ijs*. Prachtige kleurenlitho op het omslag. Mijn hart sloeg over. Wel een beetje verformfaaid, maar wat wil je: het was ruim honderd jaar oud. Moest zestig gulden kosten. Ik heb het laten liggen. Daar heb ik zo'n zeventien jaar lang spijt van gehad, want ik kwam het nooit meer tegen. Tot een paar maanden geleden op Marktplaats. In nog slechtere staat. En nu voor zestig euro. Geen moment gearzeld.

De absurditeit van de onderneming: bouwen op het ijs! Klinkklare nonsens of berust het op waarheid? Verslag van een speurtocht.

In de late middeleeuwen werden er langs de kust van de Oostzee herbergen op het ijs gebouwd. Ze waren bedoeld als schuilplaats voor reizigers, die er bij bar en boos weer konden opwarmen bij de open haard. De krans aan de stok verraadt dat er ook sterke drank werd getapt. In het voorjaar – als de herbergier de kosten er al lang uit had – smolt het ijs en dreef het bouwsel af naar de kust.

[Olaus Magnus - *Historia om de nordiska folken*, 1555 - boek 1, hoofdstuk 26]

Dichter bij huis waarschuwt de Brusselaar Colijn van Rijsssele in zijn *Spiegel der Minne* [eind 15e eeuw]: *Die tbtuyghen der ooghen acht, die timmert op het ijs van eender nacht.* Als je om uiterlijk vertoon geeft, kan het slecht met je aflopen. Ook Anna Bijns, een schooljuf uit Antwerpen, hamert op deze volkswijsheid: *Siet toe en timmert op geen bevende ijs* [Anna Bijns – 1528 – refrein 49].

Wat is de herkomst van deze gezegden? Ook in onze contreien bouwde men kennelijk op het ijs. Maar voor welke gelegenheid? Een klip-en-klare verwijzing laat nog zo'n driehonderd jaar op zich wachten. Dan duikt dwaze Nobis op, alweer in de zuidelijke Nederlanden:

*Nobis had in stad een' krocht,
Waer hy brandewyn verkocht;
Ook hy leurde met zyn' flesschen,
Waer hy keel en zak kon lesschen.*

*'t Was koud. - De strenge wintergod,
... Zwaiede als een dwingeland zyn' staf*

...
De schaetsenryders snellen toe,

...
*Zy ryden, glyden, heên en weêr,
En doen aen Nobis druppels eer.*

*De man had dáér zoo veel te schenken,
Dat hy besloot, van op die baen
Zyn huis en winkel neêr te slaen.
Hy deed het. - En, een tiental dagen,
Genoot hy dáér het grootst behagen,*

*Hy had er ongemeen vertier.
Maer nu, - de dooiwind waeit ook hiér,
... Het duert niet lang, of Nobis huis
Stort in? - vergaet met man en huis.*

Dan komt de moraal:

*Wilt gy u later niet berouwen,
Gy moet op vaste grondvest bouwen:
Myn eerste meester leerde my
Die zedeles. - Zoo zeide hy:*

*De man en is niet wys,
Die zyn huis bouwt op het ys;
Want het kan niet altyd vriezen,
Zoo moet de man zyn huis verliezen.*

Hebben we dankzij Pieter Jan Renier [Fabelen, LXXXII - 1842, 1e druk] de oorsprong van het huisje op het ijs eindelijk boven water?

Tekstdichters en illustratoren hebben deze oude fabel steeds weer nieuw leven ingeblazen. Soms met een flinke dosis absurde humor, zoals bij Han G. Hoekstra en Fiep Westendorp in de jaren zeventig. Het varken van vijfhonderd pond kreeg uiteindelijk de schuld ...

Niko Mulder

Er was een een-mannetje dat was niet wijs,
die haalde een varken al op het ijs.
Het varken at zyn buisje rond,
ten slotte weeg het vijfhonderd pond.
Huisje gebouwd, pijpje getoekt,
kactje gemolken, potje gekookt,
eette gepuzzeld. Krak-krak-krak!
Alles is door het ijs gezakt!

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van de Stichting "De Poolster", verzameling van schaatsen en winterse objecten en* verschijnt driemaal per jaar. Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij: Niko Mulder, tel. 0320 251663, e-mail n.mulder@hccnet.nl

Redactie-adres

Niko Mulder
Schoener 48-01
8243 XT Lelystad

Redactieleden

Martin van der Bij	tel. 033 4948901	e-mail: m.vdbij@planet.nl
Niko Mulder	tel. 0320 251663	e-mail: n.mulder@hccnet.nl
Caroline van Staaveren	tel. 023 5651597	e-mail: cvstaave@quicknet.nl
Marianne van Zuijlen	tel. 0299 421097	e-mail: mvanzuijlen@xs4all.nl

Druk

Drukkerij De Gans, Amersfoort

Bestuursleden Stichting "De Poolster"

Huub Snoep (voorzitter)	tel. 0252 688699	e-mail: sndoos@xs4all.nl
Robert Koorneef (secretaris)	tel. 0513 622436	e-mail: robertkorneef@kpnplanet.nl
Edith Wassenaar (penningmeester)	tel. 035 6024811	e-mail: t.wassenaar@hetnet.nl
Alex Kampinga (lid, contactpers. veilingen)	tel. 0251 241492	e-mail: a.a.d.kampinga@home.nl
Caroline van Staaveren (lid, contactpers. KD)	tel. 023 5651597	e-mail: cvstaave@quicknet.nl

Ledenadministratie

Edith Wassenaar, Wiardi Beckmanstraat 36, 3762 HA Soest, tel. 035 6024811

E-mail adres Stichting De Poolster

stichting_depoolster@yahoo.com

Lidmaatschap

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 23,- over te maken op gironummer 4324260 t.n.v. Stichting De Poolster, Wiardi Beckmanstraat 36, 3762 HA Soest, met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2007-2008.

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 33, september 2008, moet de kopij uiterlijk zondag 01 juni 2008 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.